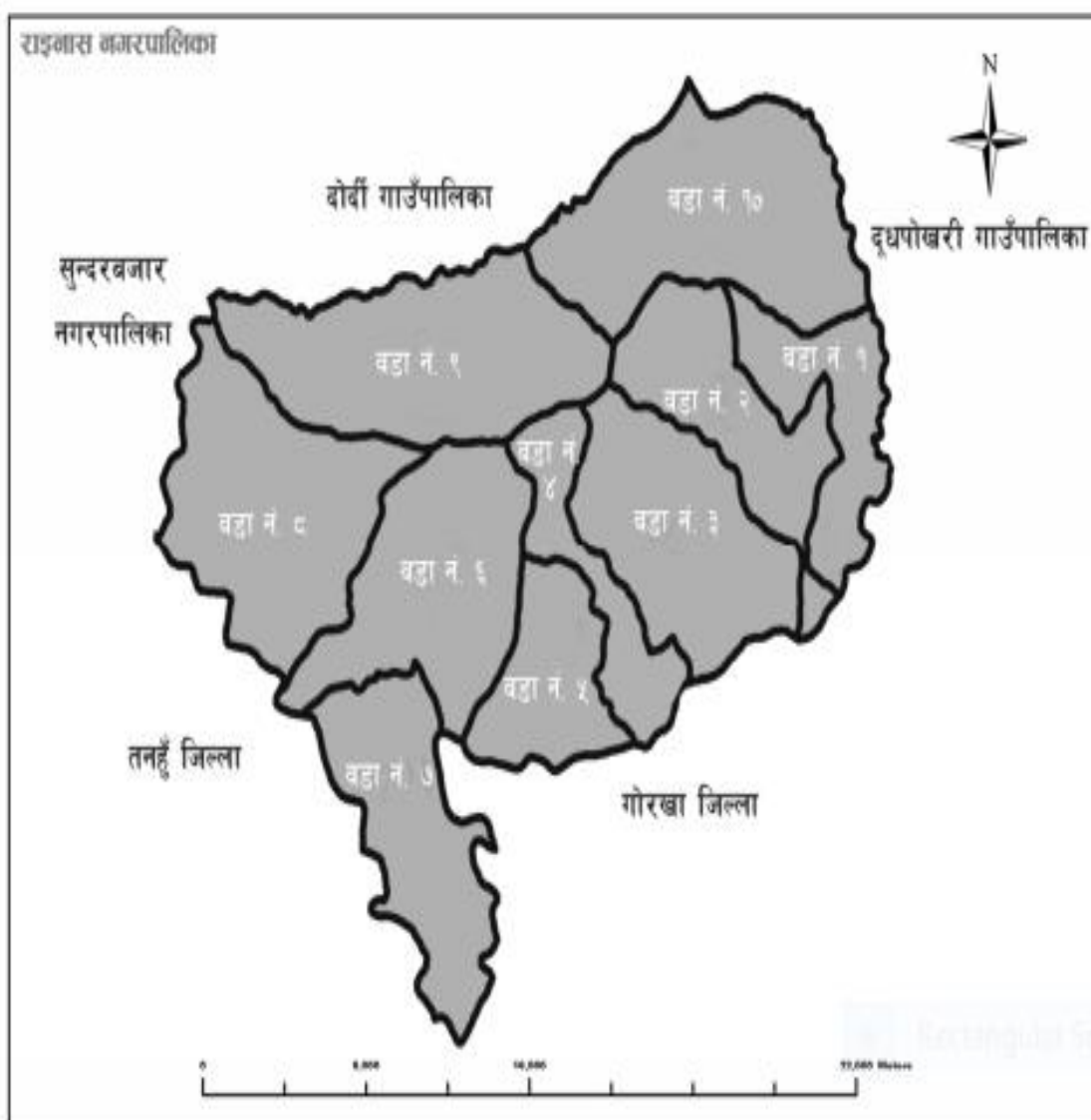

राइनास नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
तीनपिप्ले, लमजुङ
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

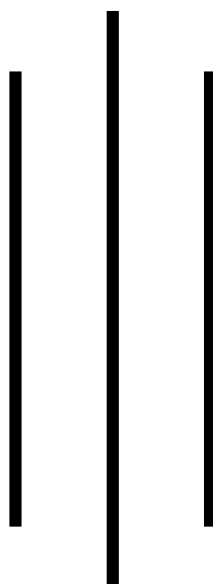
पाँच वर्षे नगर शैक्षिक योजना मस्यौदा
२०८२/०८३-०८६/८७

राइनास नगरपालिकाको शैक्षिक योजना मस्यौदा

२०८२/८३-२०८६-८७

Educational Plan 2082/083-2086/087

राइनास नगरपालिका

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

तीनपिप्ले, लमजुङ

विषय सूची

परिच्छेद एक: परिचय

- १.१ पृष्ठभूमि
- १.२ परिचय
- १.३ पालिकाको सिमाना
- १.४ पालिकाको सामाजिक अवस्था
- १.५ पालिकाको शैक्षिक अवस्था
- १.६ पालिकाको शैक्षिक सूचक र वर्तमान अवस्था
- १.७ पालिकाको शैक्षिक समस्या, चुनौती र अवसरहरू
 - १.७.१ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू
 - १.७.२ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू
 - १.७.३ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरू

परिच्छेद दुई: दुरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि र लक्ष्य

- २.१ परिचय
- २.२ दुरदृष्टि
- २.३ उद्देश्य
- २.४ रणनीतिहरू
- २.५ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि
- २.६ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

परिच्छेद तीन: शिक्षाका उप क्षेत्रहरू

- ३.१ पृष्ठभूमि
- ३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा
 - ३.२.१ परिचय
 - ३.२.२ वर्तमान अवस्था
 - ३.२.३ उद्देश्य
 - ३.२.४ रणनीतिहरू
 - ३.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य
- ३.३ आधारभूत शिक्षा
 - ३.३.१ परिचय
 - ३.३.२ वर्तमान अवस्था
 - ३.३.३ उद्देश्य
 - ३.३.४ रणनीतिहरू
 - ३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य
- ३.४ माध्यमिक शिक्षा

- ३.४.१ परिचय
- ३.४.२ वर्तमान अवस्था
- ३.४.३ उद्देश्य
- ३.४.४ रणनीतिहरू
- ३.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य
- ३.५ उच्च शिक्षा, माध्यमिक शिक्षाको उच्च शिक्षासँग सम्बन्ध
 - ३.५.१ परिचय
- ३.६ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम
 - ३.६.१ परिचय
- ३.७ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन
 - ३.७.१ परिचय
 - ३.७.२ वर्तमान अवस्था
 - ३.७.३ उद्देश्य
 - ३.७.४ रणनीतिहरू
 - ३.७.५ उपलब्धि
- ३.८ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास
- ३.९ आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच समावेशी शिक्षा
 - ३.९.१ परिचय
 - ३.९.२ वर्तमान अवस्था
 - ३.९.३ चुनौती
 - ३.९.४ उद्देश्य
 - ३.९.५ रणनीति
 - ३.९.६ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य
- ३.१० शिक्षामा सूचना प्रविधि
 - ३.१०.१ परिचय
 - ३.१०.२ वर्तमान अवस्था
 - ३.१०.३ उद्देश्य
 - ३.१०.४ रणनीति
 - ३.१०.५ उपलब्धि, प्रमुख क्रियाकलाप, नतिजा र लक्ष्य

परिच्छेद चार: संस्थागत संरचना र क्षमता विकास एवं प्रदेश र सङ्घीय तहसँगको अन्तर सम्बन्ध

४.१ परिचय

४.२ वर्तमान अवस्था

४.३ उद्देश्य

४.४ रणनीतिहरू

४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

परिच्छेद पाँच: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

५.१ परिचय

५.२ उद्देश्य

५.३ रणनीति

५.४ लक्ष्य

परिच्छेद छ : कार्यक्रम, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समन्वय र सहजीकरण

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

परिच्छेद -१

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान नेपालको संविधानअनुसार राज्यको पुनर्संरचना भई एकात्मक राज्य व्यवस्थाबाट सङ्घीय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थामा परिवर्तन भएको छ। जसअनुसार हाल देशमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारहरू क्रियाशील रहेका छन् र आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रहेर जनतालाई सिंहदरबारको अधिकार स्थानीय तहबाटै प्रदान गरिरहेका छन्। नेपालको संविधानले समग्रमा समतामूलक, समावेशी र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने वृहत्तर ध्येय राखेको छ। सोही ध्येय प्राप्तिको मुख्य जग शिक्षा नै हो भन्ने यथार्थलाई आत्मसात् गर्दै नेपालको संविधानले समाजवादउन्मुख राज्य प्रणालीमा आधारित भई प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ। यसका अतिरिक्त, राज्यले पछाडि पारिएका वर्ग र समुदायलाई विशेष ध्यान दिँदै अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हकसमेतको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ।

राज्यको आर्थिक समृद्धि र सामाजिक न्यायसहितको समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता पहिलो सर्त हो। सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले समाजमा दिगो शान्ति, असल संस्कृति, सामाजिक सहिष्णुता तथा साझा मूल्यको प्रवर्धन गर्दछ। यस प्रकारको सकारात्मक परिवर्तनमार्फत राष्ट्र निर्माणमा आवश्यक पर्ने सक्षम, दक्ष र प्रतिस्पर्धी मानव संसाधनको विकासमा शिक्षाको अहम् भूमिका रहनेमा दुई मत छैन। शिक्षा बिनाको मानव संसाधनले देशको विकास सम्भव नहुने भएकाले नै नयाँ व्यवस्थामा शिक्षालाई नागरिकको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा व्याख्या गरिएको हो।

नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरी यसलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानुनी निर्माणको कार्यलाई द्रुत गतिमा थालनी गरेको छ। यी संवैधानिक हक तथा प्राथमिकताहरूलाई तल्लो तहसम्म कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने कानुनी आधार तयार गर्ने क्रममा नेपाल सरकारबाट 'निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली कार्यान्वयनमा आएको छ। त्यसैगरी, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले शिक्षालगायत बालबालिकाहरूको समग्र हक, हित र अधिकारलाई थप प्रत्याभूत र सुरक्षित गरेको छ। यसै सिलसिलामा नेपाल सरकारले जारी गरेको 'राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रको संरचनात्मक सुधार, व्यवस्थापकीय सुदृढीकरण तथा दूरगामी परिवर्तनका लागि स्पष्ट नीतिगत मार्गदर्शन र मार्गचित्र प्रस्तुत गरेको छ।

सङ्घीय स्वरूपको राज्य व्यवस्थामा राज्यका सबै तहका सरकारहरू (सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह) बीचको आपसी समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वबाट नै राज्यले परिलक्षित गरेका दूरगामी उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ। उपयुक्त र बजारमुखी मानव संसाधनको विकासबाट मात्र मुलुकमा उपलब्ध बहुमूल्य प्राकृतिक स्रोतसाधन, सांस्कृतिक सम्पदा र आर्थिक अवसरहरूको समुचित एवं दिगो परिचालन हुन सम्भव हुन्छ। यसै परिचालनको बलमा नेपाल सरकारले राखेको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको माध्यमबाट ठोस र अविस्मरणीय योगदान पुऱ्याउन सकिन्छ। यही वृहत्तर उद्देश्य प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय रूपमा नै विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू बीच आपसी तादाम्यता र एकात्मता कायम गर्न जरूरी देखिन्छ। यसका लागि तीनै तहका सरकारको आपसी समन्वय र सहकार्यमा स्थानीय आवश्यकता सुहाउँदो शिक्षा योजना निर्माण हुनु अत्यन्तै सान्दर्भिक र सामयिक देखिन्छ।

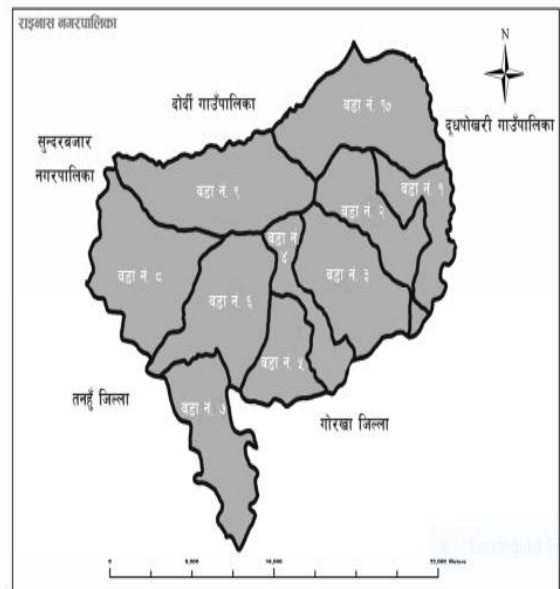
यसै सन्दर्भमा, नेपालको संविधानमा भएका शिक्षा सम्बन्धी प्रगतिशील प्रावधानहरू, २५ वर्षे राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, र राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीतिलाई मूल आधार मानिएको छ। साथै, सामुदायिक विद्यालय सबलीकरण दशक (वि.सं. २०७६-२०८५) का लागि सम्बोधन गर्नुपर्ने महत्त्वपूर्ण विषयहरू, संयुक्त राष्ट्रसङ्घको १५ वर्षे दिगो विकास लक्ष्यहरू, पन्ध्रौँ आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू र हालैका वर्षहरूमा कोभिड-१९ महामारीले शिक्षा क्षेत्रमा पारेको नकारात्मक प्रभाव एवं सिकाइ क्षतिलाई समेत दीर्घकालीन रूपमा सम्बोधन गर्ने रणनीति तय गरिएको छ। यसै पृष्ठभूमिमा नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे (वि.सं. २०७८ देखि २०८७ सम्म) शिक्षा क्षेत्रको नयाँ शिक्षा योजना (Education Sector Plan) निर्माणलाई तीव्रताका साथ अगाडि बढाएको छ।

तीनै तहमा निर्माण हुने यी प्रस्तावित योजनाहरूले नेपाललाई विकासशील मुलुकको रूपमा स्तरोन्नति गर्न तथा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको समुन्नत मुलुकको रूपमा रूपान्तरण गर्न मद्दत गर्नेछन्। यसका साथै "समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय अपेक्षा पूरा गर्ने कार्यमा मुलुकको शिक्षाले निर्विकल्प माध्यमको रूपमा अग्रणी भूमिका खेल्ने अपेक्षा राखिएको छ।

यसै राष्ट्रिय आवश्यकता र गौरवमय अभियानलाई आत्मसात् गर्दै **राईनास नगरपालिकाले** समेत आफ्नो विशिष्ट भौगोलिक परिस्थिति, सामाजिक बनोट र स्थानीय सरोकारवालाहरूको चाहनालाई समेट्दै, स्थानीयतामा आधारित रहेर शिक्षा क्षेत्रको जग मजबुत बनाउने संकल्प गरेको छ। नगरभित्रका बालबालिकाहरूलाई युगसापेक्ष, प्रतिस्पर्धी र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न, स्रोत र साधनको कुशल परिचालन गर्ने हेतुले राईनास नगरपालिकाद्वारा यो **५ वर्षे शैक्षिक योजनाको मस्यौदा** निर्माण गरिएको छ। यो योजनाले नगरको शैक्षिक विकासमा कोशेदुङ्गाको काम गर्ने विश्वास लिइएको छ।

१.२. नगरपालिकाको परिचय

करिव मध्ये भागमा अवस्थित प्रदेश नं. ४ अन्तर्गत पर्ने लमजुङ जिल्लाको यस राईनास नगरपालिकाको गठन वि.सं. २०७३ साल फागुन २७ गते साविकको तार्कुघाट, धमिलीकुवा, चक्रतीर्थ, भलायखर्क, प्यारजुङ र राईनास मोहोरियाकोट गा.वि.स हरूलाई समेटेर बनाइएको हो। लमजुङ जिल्लाका ८ स्थानीय तहमा ४ नगरपालिका र ४ गाउँपालिका रहेका छन्। जसमा भानुभक्त राजमार्गको नेपालडाडाँ बाट करिव १ कि.मी. पूर्वमा पर्ने यस नगरपालिकाको अधिकांश भू-भाग पहाडी क्षेत्रले ढाकेको छ भने केही भाग टार बेसीले ढाकेको छ। यस नगरपालिकाका आफैमा भौगोलिक विविधताले सम्पन्न त छदैन यसका साथै यस नगरपालिकामा राईनासकोट, रुद्र देवी मन्दिर, चक्रदेवी शिवालय धाम, महादेव मन्दिर, झाक्रिथान मन्दिर, सर्वोदय सेवाश्रम, धर्मनाथ धाम, कालिका मन्दिर, भैरवदेवी मन्दिर, सालमेडाडाँ, सिमघारी गाउँ आदि रहेको छ। यस राईनास नगरपालिकालाई अनेकौँ डाडाँकाडा, पहाड, लेक, वेसी, खहरे नदीनाला, खोल्सा खोल्सी, उकाली ओराली, भज्याङ्ग देउराली, थुम्काथुम्की, कोट गढी, मठ मन्दिर, हरिया वन जङ्गल आदिले रोमाञ्चकता प्रदान गरिरहेको छन्। यिनै प्राकृतिक परिदृश्यमा यसले आ-आफ्नै मौलिकता अस्तित्व बोकेको

छालमजुङ गोर्खा भएर बग्ने पवित्र र स्वच्छ निर्मल जलले बोराङखोला देखि साहिलीटार, टिमुरे, सातविसे, अल्काटार, तीनपिप्ले, स्याउली, धमिलीकुवा, गरमवेशी हुदै चेपेघाटसम्म समथर खेतबारी र ठूला ठूला टारहरु सिंचित भएका छन्। यो फाँट तथा टारहरुमा बाह्रै महिना हराभरा बालीहरु लगाइरहेका हुन्छन्। यसकारण यस चम्पावती नदीलाई यस नगरपालिकाको महत्वपूर्ण गहनाका रुपमा लिन सकिन्छ। अझै उच्च तर्फ हेर्ने हो भने राइनासकोट र यसको अगलवगलमा जति हेरे पनि नअघाइने प्रकृति र विविध संस्कृतिका गाँउ बस्तीहरु एवं हिमश्रृङ्खलाहरु देख्न पाइन्छ।

१.२.१. नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति र सिमाना

❖ सिमाना:

पूर्व: सिरानचोक गाउँपालिका गोरखा

पश्चिम: सुन्दरबजार नगरपालिका र भानु नगरपालिका तनहुँ

उत्तर: दोर्दी गाउँपालिका, दुधपोखरी गाउँपालिका लमजुङ

दक्षिण: पालुङटार नगरपालिका गोरखा र भानु नगरपालिका तनहुँ

❖ भौगोलिक तथा प्रशासनिक अवस्था:

क्षेत्रफल: ७१.९७ वर्ग कि.मि.

अक्षांश: २८°०३'२१.४९N देखि २८°१०'१५.५१ N

देशान्तर: ८४°२६'०४.७१E देखि ८४°३३'१५ E

औषत तापक्रम: ० डिग्री सेन्टीग्रेड (पुष, माघ) देखि अधिकतम ३२ डिग्री सेन्टीग्रेड (बैशाख)

हावापनी: समसितोष्ण

जनसंख्या: १७,४०२

केन्द्र: साविकको चक्रतीर्थ गा.वि.स.को तीनपिप्ले

वडा संख्या: १०

१.३. सामाजिक अवस्था:

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक तथ्याङ्क अनुसार राइनास नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या १७४०२ छ । उक्त जनसंख्यामा महिलाको संख्या ९२०० र पुरुषको संख्या ८२०२ छ। कूल जनसंख्यामा महिलाको प्रतिशत ५२.८७ र पुरुषको प्रतिशत ४७.१३ छ । नगरपालिकाको औसत परिवार संख्या ३.५१ छ। वि.सं. २०७८ को जनगणना अनुसार यस राइनास नगरपालिकामा बसोबास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरुमध्ये बाहुमण, गुरुङ, क्षेत्री, मिजार (सार्की), कामी, तामाङ, दमै, नेवार, कुमाल र घर्ती भुजेल र अन्य केही जातजातीहरु देखिएको छन्। जुन तपशिल बमोजिमको प्रतिशतमा रहेको छन् ।

तपशिल:

क्र.स.	जातजाती	प्रतिशत	कैफियत
१	ब्राहमण	२०.८	
२	गुरुङ	१६.४	
३	क्षेत्री	१७.०	
४	सार्की	१०.८	
५	कामी	९.२	

६	तामाङ	७.२	
७	दमै	४.६	
८	नेवार	४.५	
९	कुमाल	३.९	
१०	घर्ती भुजेल	२.६	

स्रोत: केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०७८

उनीहरूमध्ये धेरैजसो आफ्नो परम्परा अनुसारका धर्म रीतिरिवाज र संस्कृति मान्दछन्। जाति र धर्म अनुसार चालचलन र संस्कृति पनि फरक फरक पाइन्छ। यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरूको आफ्नै भाषा र भेषभूषा रहेको पाइन्छ। छिमेकीको विवाह, भोज, ब्रतबन्ध, मृत्यु जस्ता सामाजिक परम्परामा पनि यहाँका मानिसहरू रितिथिति र परम्परा अनुसार मान्ने चलन छ। यहाँका मानिसहरू दशैं, तिहार तथा अन्य चाड पर्वहरू मान्नुका साथै धार्मिक विविधता भए तापनि एक आपासमा घुलमिल भएर बस्ने गरेका छन्। नगरपालिकामा गैरकृषि पेशामा संलग्न हुनेहरूको संख्या न्यून छ। यस नगरपालिकाका बहुसंख्यक मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ। कृषि अन्तर्गत अन्न तथा तरकारी बाली, नगदेबाली पशुपालन आदि पर्दछन्। यहाँ उत्पादन हुने प्रमुख बालीमा धान, मकै, कोदो, गहुँ, आदि अन्नवाली हुन्। नगरपालिकाबासीको आम्दानीमा कृषिको योगदान सबैभन्दा बढी छ भने वैदेशिक रोजगारीको योगदान दोश्रोमा र नोकरी पेन्सनको योगदान तेस्रोमा छ। नगरपालिकावासीको औसत आयु नेपालीको सरदर आयु सरह नै देखिन्छ।

❖ नगरपालिकाको जनसंख्या सम्बन्धी विवरण:

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार राइनास नगरपालिकाको जम्मा घरधुरी संख्या ४८७२ र जनसंख्या १७४०२ रहेको छ। उक्त जनसंख्यामा महिलाको संख्या ९२०० र पुरुषको संख्या ८२०२ रहेको छ। नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्यामा पुरुषभन्दा महिला ९९८ जनाले बढी छन्। औषत जनघनत्वलाई हेर्दा प्रति वर्ग कि.मि २४२ जना बसोबास गर्ने देखिन्छ। २०६८ सालको गणना अनुसार यस नगरपालिकाको कूल जनसंख्या १८५२७ थियो। २०६८ यता नगरपालिकाको कूल जनसंख्यामा ११२५ ले घटेको छ। २०६८ को जनगणनामा जुन व्यक्ति जहाँ बसोबास गरेको छ त्यहीँबाट गणना भएको हुँदा र नगरका पुरुषहरू विभिन्न कामको सिलसिलामा बाहिर गएको र पुरुषको गणना उतैबाट भएको कारण पुरुषको संख्या महिलाको तुलनामा थोरै आएको हो।

वडा अनुसारको जम्मा जनसंख्या

क्र.सं.	न.पा.को वडा नं.	क्षेत्रफल बर्ग कि.मी	जनसंख्या		
			पुरुष	महिला	जम्मा
१	१	४.४८	४५३	४७७	९३०
२	२	५.९१	३७८	३७४	७५२
३	३	८.०८	७६८	८४९	१६१७
४	४	३.७	९१९	१०७१	१९९०
५	५	४.२	७८९	८६२	१६५१
६	६	८.३७	१३२७	१४५९	२७८६
७	७	६.६५	८२७	९६३	१७९०
८	८	९.७६	१३०६	१५१४	२८२०

क्र.सं.	न.पा.को वडा नं.	क्षेत्रफल बर्ग कि.मी	जनसंख्या		
			पुरुष	महिला	जम्मा
९	९	१०.२१	८०५	९१७	१७२२
१०	१०	१०.५३	६३०	७१४	१३४४
			८२०२	९२००	१७४०२

स्रोत: केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०७८

नगरपालिकाको जनसंख्याको वडागत अवस्था हेर्दा जनसंख्याको वितरण सबै वडामा करीव समानुपातिक नै देखिन्छ। वडा नं १ र २ मा भने तुलनात्मक रूपमा कम जनसंख्या रहेको छ। नगरपालिकाका वडाहरूमा कम्तीमा ७५२ देखि बढीमा २८२० सम्म जनसंख्या रहेको छ। नगरपालिकाको सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको वडा नं. ८ को जनसंख्या २८२० अर्थात नगरपालिकाको कूल जनसंख्याको १६.२० प्रतिशत छ। त्यस्तै दोश्रो ठूलो वडाको रूपमा रहेको वडा नं. ६ को जनसंख्या २७८६ छ। यो नगरपालिकाको कूल जनसंख्याको १६.० प्रतिशत हुन आउँछ। वडा नं. २ नगरपालिकाको सबैभन्दा कम जनसंख्या भएको वडा हो। यस वडाको कूल जनसंख्या ७५२ मात्र छ। यो कूल जनसंख्याको ४.३ प्रतिशत हो।

१.४. नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था:

विद्यालय शिक्षा मानव जीवनको आधार निर्माण गर्ने अत्यन्त महत्वपूर्ण शैक्षिक चरण हो, जसले व्यक्तिको ज्ञान, सीप, व्यवहार, मूल्य-मान्यता तथा सामाजिक उत्तरदायित्वको विकासमा दीर्घकालीन प्रभाव पार्दछ। नेपालको वर्तमान शैक्षिक संरचना अनुसार विद्यालय शिक्षा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा विभाजित गरिएको छ। यी तीन तहहरूले एक अर्कासँग निरन्तर सम्बन्ध राख्दै बालबालिकाको समग्र शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक तथा सामाजिक विकासलाई क्रमिक रूपमा अघि बढाउने कार्य गर्दछन्।

प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (Early Childhood Development and Education – ECD) विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक र आधारभूत प्रवेश चरण हो। सामान्यतया ३ देखि ५ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकालाई लक्षित यस तहमा सिकाइलाई औपचारिकभन्दा बढी खेलमा आधारित, अनुभवात्मक र बालमैत्री बनाइन्छ। यस चरणको मुख्य उद्देश्य बालबालिकामा विद्यालयप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्नु, आधारभूत सामाजिक व्यवहार सिकाउनु, भाषा विकासलाई प्रोत्साहन गर्नु तथा औपचारिक शिक्षाका लागि आवश्यक मानसिक तयारी गराउनु हो। यसले भविष्यको सिकाइ प्रक्रियालाई सहज र प्रभावकारी बनाउन महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्दछ।

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ देखि ८ सम्म) विद्यालय शिक्षाको अनिवार्य तथा आधारशिला तहका रूपमा लिइन्छ। यस तहमा विद्यार्थीहरूको पढाइ, लेखाइ, गणितीय क्षमता तथा जीवनोपयोगी सीपहरूको व्यवस्थित विकासमा विशेष ध्यान दिइन्छ। साथै, नैतिक शिक्षा, सामाजिक मूल्य मान्यता, अनुशासन, सहकार्य तथा नागरिक चेतनाको विकासलाई पनि यस तहको महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा समावेश गरिएको हुन्छ। नेपालको शिक्षा नीति अनुसार आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि अनिवार्य र निःशुल्क बनाउने व्यवस्था गरिएको छ, जसले शिक्षामा पहुँच विस्तार र समान अवसरको सुनिश्चिततामा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ देखि १२ सम्म) विद्यालय शिक्षाको उच्चतम तह हो, जसले विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा वा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षातर्फ मार्गदर्शन गर्दछ। यस तहमा विषयगत ज्ञानको गहिरो, विश्लेषणात्मक

क्षमता, समस्या समाधान सीप तथा अनुसन्धानमुखी सोचको विकासमा जोड दिइन्छ। साथै, विद्यार्थीलाई आत्मनिर्भर, जिम्मेवार र प्रतिस्पर्धी नागरिकका रूपमा तयार पार्ने उद्देश्य यस तहले बोकेको हुन्छ। यस चरणले भविष्यको करियर निर्माण तथा जीवन उपयोगी निर्णय क्षमतामा समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। यसरी विद्यालय शिक्षाका यी तीन तहहरूले समन्वयात्मक रूपमा काम गर्दै व्यक्तिको समग्र विकासलाई सुनिश्चित गर्दछन्। गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले मात्र सक्षम, सचेत र उत्पादनशील मानव संसाधन तयार गर्न सकिन्छ, जसले स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्छ।

१.४.१. विद्यालय तथा शिक्षक विवरण

❖ बिद्यालयहरूको कक्षागत संरचना अनुसार विवरण:

क्र.स.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	कुल जम्मा	प्रतिशत
१	बाल बिकासमात्र	७	०	७	७%
२	आधारभूत बिद्यालय (३-०)	५	१	५	१८%
३	आधारभूत बिद्यालय (५-०)	१२	०	१२	३८%
४	आधारभूत बिद्यालय (८-०)	१	३	४	८%
५	माध्यमिक बिद्यालय (१०-०)	३	०	३	९%
६	माध्यमिक बिद्यालय (१२-०)	८	०	८	२०%
	जम्मा	३६	४	४०	१००%

❖ आधारभूत (०-३) संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको नामावली:

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
१	श्री सरस्वती प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-३, ज्यामिरे
२	श्री बसन्तावती प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-५, बिरौटा
३	श्री कृष्ण प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-८, माझीगाउँ
४	श्री बिरेन्द्र शान्ति प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-९, कुवापानी
५	श्री गौतम प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१०, प्यारजुङ

❖ आधारभूत (०-५) संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको नामावली:

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
१	श्री जनचेतना प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-३, ढाडखर्क
२	श्री चम्पावती प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-३, टिमुरे
३	श्री प्रगति प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-५, सिम्ले
४	श्री मिलन प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-६, बतासे
५	श्री चन्डी प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-६, लुपुगाउँ
६	श्री बिरेन्द्र दीप प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-६, स्याउली
७	श्री सरस्वती प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-७, सालडाडौं
८	श्री शूभोदय प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-८, डहुलियाडाँडा

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
९	श्री शान्तिदेवी प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-९, सात्तले
१०	श्री दूगदिवी प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-९, साउनेपानी
११	श्री देवी प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१०, कोकेगाउँ
१२	श्री महेन्द्र प्राथमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१०, बोराङ

❖ **आधारभूत (०-८) संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको नामावली:**

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
१	श्री कालिका आधारभूत बिद्यालय	रा.न.पा-२, पन्थेडाडाँ

❖ **माध्यमिक (०-१०) संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको नामावली:**

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
१	श्री महेन्द्र बालबिकास माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१, बोराङ्ग
२	श्री रुद्र माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-८, हरबोट
३	श्री जनता माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-९, कुडुले

❖ **माध्यमिक (०-१२) संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको नामावली:**

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	ठेगाना
१	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१, साहिलीटार
२	श्री सौभाग्योदय नमूना माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-४, अल्काटार
३	श्री शिशु बिद्याश्रम माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-५, तीनपिप्ले
४	श्री शैलपुत्री नमूना माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-६, धमिलीकुवा
५	श्री शारदा माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-७, गरमवेशी
६	श्री वीरभक्ती माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-८, तार्कुघाट
७	श्री भैरव माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-९, मोहोरियाकोट
८	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक बिद्यालय	रा.न.पा-१०, प्यारजुङ

❖ **संस्थागत बिद्यालयहरूको बिवरण:**

क्र.स.	बिद्यालयहरूको नाम	संचालित कक्षा	ठेगाना
१	श्री समता शिक्षा सदन ई. बो स्कूल	कक्षा ० देखि ३	रा.न.पा-१, बोराङ्गखोला
२	श्री प्यारजुङ ई. बो स्कूल	हाल संचालन नगरिएको	रा.न.पा-१०, प्यारजुङ
३	श्री राइनास भिजन ई. बो स्कूल	कक्षा ० देखि ७	रा.न.पा-६, धमिलीकुवा
४	श्री क्रियटिभ लर्निङ्ग ई. बो स्कूल	कक्षा ० देखि ८	रा.न.पा-७, गरमवेशी
५	श्री राइनास एन ग्लोबल ई. बो स्कूल	कक्षा ० देखि ८	रा.न.पा-४, अल्काटार

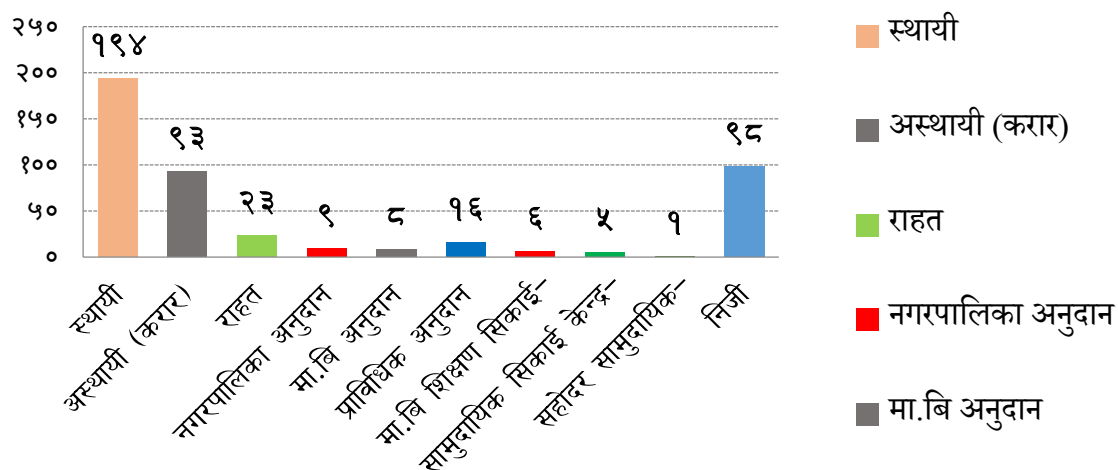
❖ वडा अनुसार बिद्यालयहरुको संख्यात्मक विवरण:

क्र.स.	वडाहरु	सामुदायिक बिद्यालय		संस्थागत बिद्यालय		कुल जम्मा
		माध्यमिक बिद्यालय	आधारभूत बिद्यालय	माध्यमिक बिद्यालय	आधारभूत बिद्यालय	
१	वडा नं १	२	०	०	१	३
२	वडा नं २	०	१	०	०	१
३	वडा नं ३	०	३	०	०	३
४	वडा नं ४	१	१	०	१	३
५	वडा नं ५	१	२	०	०	३
६	वडा नं ६	१	४	०	१	५
७	वडा नं ७	१	१	०	१	३
८	वडा नं ८	२	५	०	०	७
९	वडा नं ९	२	४	०	०	६
१०	वडा नं १०	१	४	०	०	५
जम्मा		११	२५	०	४	४०

❖ बिद्यालयगत शिक्षक दरबन्दी तथा कार्यरत विवरण

क्र.स.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	स्थायी शिक्षक	१९४	
२	अस्थायी (करार) शिक्षक तथा कर्मचारी	९३	
३	राहत	२३	
४	नगरपालिका अनुदान	९	
५	उच्च मा.बि अनुदान	८	
६	प्राविधिक अनुदान	१६	
७	मा.बि शिक्षण सिकाई अनुदान	८	
८	सामुदायिक सिकाई केन्द्र	५	
९	सहोदर अस्पताल	१	
१०	निजी	९८	
जम्मा		४५५	

बिद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारी संख्या सम्बन्धी विवरणलाई ग्राफमा प्रस्तुत गर्दा,

❖ शिक्षक तथा कर्मचारी दरवन्दी विवरण

तह	दरवन्दीको किसिम		जम्मा
	स्वीकृत	राहत	
प्रा.बि.	१३७	७	१४४
नि.मा.बि	३२	९	४१
मा.बि.	३३	७	४०
उ.मा.बि अनुदान	८	-	८
प्राविधिक अनुदान	१६	-	१६
नगरपालिका अनुदान	९	-	९
संघीय शिक्षण सहयोग अनुदान	८	-	८
बाल बिकास सहजकर्ता	३८	-	३८
विद्यालय कर्मचारी	११	-	११
कार्यालय सहयोगी	३६	-	३६
जम्मा	३२८	२३	३५१

❖ विद्यालयगत शिक्षक विद्यार्थी अनुपातः

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या	अनुपात	कैफियत
१	श्री महेन्द्र बाल बिकास मा.बि	रा.न.पा-१	५९	१४	४:१	
२	श्री ज्ञानोदय मा.बि	रा.न.पा-१	१५८	१८	९:१	
३	श्री सौभाग्योदय नमूना मा.बि	रा.न.पा-४	४६६	२५	१९:१	
४	श्री शिशु विद्याश्रम मा.बि	रा.न.पा-५	३०३	२८	११:१	
५	श्री शैलपुत्री नमूना मा.बि	रा.न.पा-६	३६३	३१	१२:१	
६	श्री शारदा मा.बि	रा.न.पा-७	२१७	१९	११:१	
७	श्री वीरभक्ती मा.बि	रा.न.पा-८	३७१	२०	१९:१	
८	श्री रुद्र मा.बि	रा.न.पा-८	१८९	१८	११:१	
९	श्री भैरव मा.बि	रा.न.पा-९	११२	१८	६:१	
१०	श्री जनता मा.बि	रा.न.पा-९	४१	१२	३:१	
११	श्री बुद्धमिलन मा.बि	रा.न.पा-१०	११७	१८	७:१	
१२	श्री कालिका आ.बि	रा.न.पा-२	२७	९	३:१	
१३	श्री सरस्वती प्रा.बि	रा.न.पा-३	९	३	३:१	
१४	श्री चम्पावती प्रा.बि	रा.न.पा-३	२५	५	५:१	
१५	श्री जनचेतना प्रा.बि	रा.न.पा-३	२१	५	४:१	
१६	श्री प्रगति प्रा.बि	रा.न.पा-५	२२	५	४:१	
१७	श्री बसन्तावती प्रा.बि	रा.न.पा-५	१९	३	६:१	

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	विद्यार्थी संख्या	शिक्षक संख्या	अनुपात	कैफियत
१८	श्री बिरेन्द्र दीप प्रा.वि	रा.न.पा-६	४५	६	८:१	
१९	श्री चण्डी प्रा.वि	रा.न.पा-६	१६	४	४:१	
२०	श्री मिलन प्रा.वि	रा.न.पा-६	२२	५	४:१	
२१	श्री सरस्वती प्रा.वि	रा.न.पा-७	२४	४	६:१	
२२	श्री अमर ज्योति प्रा.वि	रा.न.पा-८	७	१	७:१	
२३	श्री शुभोदय प्रा.वि	रा.न.पा-८	१३	४	३:१	
२४	श्री शुर्दशन प्रा.वि	रा.न.पा-८	४	१	४:१	
२५	श्री कृष्ण प्रा.वि	रा.न.पा-८	२४	४	६:१	
२६	श्री शान्ति देवी प्रा.वि	रा.न.पा-९	१५	४	४:१	
२७	श्री दुर्गा देवी प्रा.वि	रा.न.पा-९	१८	४	५:१	
२८	श्री बिरेन्द्र शान्ती प्रा.वि	रा.न.पा-९	९	२	५:१	
२९	श्री सप्त कन्या प्रा.वि	रा.न.पा-९	४	१	४:१	
३०	श्री देवी प्रा.वि	रा.न.पा-१०	११	४	३:१	
३१	श्री गौतम प्रा.वि	रा.न.पा-१०	१८	३	६:१	
३२	श्री सिद्धार्थ प्रा.वि	रा.न.पा-१०	७	१	७:१	
३३	श्री महेन्द्र प्रा.वि	रा.न.पा-१०	१०	३	३:१	
३४	श्री मनकामना प्रा.वि	रा.न.पा-४	२	१	२:१	
३५	श्री महेन्द्र ज्योति प्रा.वि	रा.न.पा-६	९	१	९:१	
जम्मा			२७७७	३०४	९:१	

माथि प्रस्तुत तालिका अनुसार राइनास नगरपालिकाका ३५ वटा विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षक र अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको संख्याका आधारमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात (Student-Teacher Ratio) को अवस्था निम्न बमोजिम देखिन्छ:

- समग्र पालिकाको औसत अवस्था: नगरपालिका भित्रका सबै ३५ विद्यालयहरूमा गरी कुल २,७७७ जना विद्यार्थी र ३०४ जना शिक्षकहरू रहेका छन्। यसरी हेर्दा समग्र पालिकामा औसतमा ९ जना विद्यार्थी बराबर १ जना शिक्षक (९:१) कार्यरत रहेको देखिन्छ।
- माध्यमिक विद्यालयहरूको अवस्था: माध्यमिक विद्यालयहरूमध्ये वडा नं. ४ को श्री सौभाग्योदय नमूना मावि (४६६ विद्यार्थी, २५ शिक्षक) र वडा नं. ८ को श्री बीरभक्ती मावि (३७१ विद्यार्थी, २० शिक्षक) मा विद्यार्थीको चाप बढी र शिक्षक अनुपात (१८ विद्यार्थी बराबर १ शिक्षक) राम्रो देखिन्छ। तर, वडा नं. ९ को श्री जनता मावि (४१ विद्यार्थी, १२ शिक्षक) जस्ता केही माविमा भने विद्यार्थी संख्या निकै कम देखिन्छ।

प्राथमिक विद्यालयहरूको अवस्था: प्राथमिक विद्यालयहरू (प्रावि) मा विद्यार्थी संख्या निकै नै न्यून रहेको देखिन्छ। वडा नं. ४ को श्री मनकामना प्रावि मा २ जना, वडा नं. ८ को श्री सुदर्शन प्रावि मा ४ जना र वडा नं. ९ को श्री सप्त कन्या प्रावि मा ४ जना मात्र विद्यार्थी रहेका छन्। धेरैजसो प्राथमिक विद्यालयहरूमा ५ जनाभन्दा कम विद्यार्थी बराबर १ जना शिक्षक परेका छन् भने ६ वटा विद्यालयहरू मात्र १ जना शिक्षकको भरमा चलिरहेका छन्।

१.५. नगरपालिकाको शैक्षिक सूचक र वर्तमान अवस्था:

❖ **प्रमुख शैक्षिक सूचकहरू (Key Educational Indicators):**

क्र.स.	सूचक	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	कक्षा १ को कुल भर्नादर	११५.८	१०६.३	११०.५	
२	कक्षा १ को खुद भर्नादर	७४.३	८६.४	८१.१	
३	बालबिकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत	८१.८	९१.०	८६.४	
४	कुल भर्नादर (कक्षा १-५)	११९.७	१४३.७	१३१.४	
५	खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	९६.९	९८.०	९७.४	
६	कुल भर्नादर (कक्षा ६-८)	११६.७	११५.५	११६.१	
७	खुद भर्नादर (कक्षा ६-८)	९२.७	९४.५	९३.६	
८	कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	११८.४	१३१.१	१२४.६	
९	खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	९५.१	९६.४	९५.७	
१०	कुल भर्नादर (कक्षा ९-१०)	१०७.६	१०३.३	१०५.५	
११	खुद भर्नादर (कक्षा ९-१०)	६१.८	६७.५	६४.६	
१२	कुल भर्नादर (कक्षा ११-१२)	६१.५	६०.०	६०.७	
१३	खुद भर्नादर (कक्षा ११-१२)	४३.८	४३.१	४३.४	
१४	कुल भर्नादर (कक्षा ९-१२)	८५.५	५२.०	८३.८	
१५	खुद भर्नादर (कक्षा ९-१२)	५३.२	५५.५	५४.३	

४.१.१. कक्षा उत्तीर्ण दर:

क्र.स.	सूचक	कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा १	४०.८८	४६.९६	८७.८५	
२	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा २	४४.७४	५१.९७	९६.७१	
३	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ३	५०.०	४९.५०	९९.५०	
४	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ४	४१.२७	५३.४४	९४.७१	
५	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ५	४६.०३	४८.६८	९४.७१	
६	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ६	३८.०१	५२.९४	९०.९५	
७	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ७	४९.४३	४४.११	९३.५४	
८	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ८	५४.०७	४२.११	९६.१७	
९	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ९	४०.७६	५१.२६	९२.०२	
१०	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा १०	५१.३०	४८.७०	१००	
११	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा ११	५४.५५	४३.६४	९८.१८	
१२	कक्षा उत्तीर्णदर	कक्षा १२	१००	१००	१००	

४.१.२. कक्षा दोहोन्याउने दर:

क्र.स.	सूचक	कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा १	४.४२	४.४२	८.८४	
२	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा २	१.३२	०.६६	१.९७	
३	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ३	०.५०	०.००	०.५०	
४	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ४	२.६५	२.६५	५.२९	
५	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ५	१.५९	२.६५	४.२३	
६	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ६	२.२६	४.९८	७.२४	
७	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ७	१.५२	३.०४	४.५६	
८	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ८	०.००	१.४४	१.४४	
९	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ९	०.००	०.००	०.००	
१०	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा १०	०.००	०.००	०.००	
११	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा ११	०.००	१.८२	१.८२	
१२	कक्षा दोहोन्याउने दर	कक्षा १२	०.००	०.००	०.००	

४.१.३. कक्षा छाड्ने दर:

क्र.स.	सूचक	कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा १	२.७६	०.५५	३.३१	
२	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा २	०.६६	०.६६	१.३२	
३	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ३	०.००	०.००	०.००	
४	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ४	०.००	०.००	०.००	
५	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ५	०.५३	०.५३	१.०६	
६	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ६	०.४५	१.३६	१.८१	
७	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ७	०.३८	१.५२	१.९२	
८	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ८	०.००	२.३९	२.३९	
९	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ९	२.१०	१.६८	३.७८	
१०	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा १०	०.००	०.००	०.००	
११	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा ११	०.००	०.००	०.००	
१२	कक्षा छाड्ने दर	कक्षा १२	०.००	०.००	०.००	

४.१.४. टिकाउ दर:

क्र.स.	सूचक	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
१	कक्षा ५ सम्म	८१.७	८४.०	८२.८	
२	कक्षा ८ सम्म	८७.४	८५.०	८६.३	
३	कक्षा १० सम्म	६९.८	६६.२	६७.९	

१. भर्नादरको अवस्था (Enrollment Status)

तथ्याङ्क अनुसार प्रारम्भिक कक्षादेखि माध्यमिक तहसम्मको भर्नादरमा व्यापक उतारचढाव देखिन्छ।

- **कक्षा १ को खुद र कुल भर्नादर:** कक्षा १ मा कुल भर्नादर (११०.५%) उच्च देखिए पनि खुद भर्नादर (८१.१%) मात्र रहेको छ। यसले विद्यालय भर्ना हुने उमेर समूह (५ वर्ष) भन्दा कम वा बढी उमेरका बालबालिकाहरू धेरै भर्ना भइरहेका छन् भन्ने स्पष्ट पार्छ। यसमा छात्राहरूको खुद भर्नादर (७४.३%) भन्दा छात्रहरूको खुद भर्नादर (८६.४%) निकै राम्रो देखिन्छ।
- **बालविकास (ECED) को अनुभव:** कक्षा १ मा भर्ना हुने कुल बालबालिकामध्ये ८६.४% बालबालिका बालविकासको अनुभवसहित आएका छन्। यसले प्रारम्भिक बाल शिक्षाको पहुँच राम्रो रहेको संकेत गर्छ।
- **तहगत खुद भर्नादरको तुलना:**
 - प्राथमिक तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्नादर ९७.४% र आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा ९५.७% रहेको छ, जुन निकै उत्साहजनक छ।
 - तर, कक्षा ९-१० मा पुगदा खुद भर्नादर हात्तै घटेर ६४.६% र उच्च माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा ४३.४% मा सीमित हुन पुग्यो। यसले तल्लो तहमा भर्ना भएका धेरै विद्यार्थीहरू माथिल्लो तहसम्म पुग्न नसकेको देखाउँछ।

२. कक्षा उत्तीर्ण दर (Class Promotion Rate)

विद्यार्थीहरूको कक्षा उत्तीर्ण हुने प्रवृत्तिमा लैङ्गिक भिन्नता र रोचक तथ्यहरू फेला परेका छन्:

- **तल्लो कक्षामा छात्रको बर्चस्व:** कक्षा १ देखि ६ सम्म छात्रहरूको उत्तीर्ण दर छात्राहरूको तुलनामा बढी छ। उदाहरणका लागि, कक्षा ६ मा छात्रको उत्तीर्ण दर ५२.९४% हुँदा छात्राको ३८.०१% मात्र छ।
- **माथिल्लो कक्षामा छात्राको सुधार:** कक्षा ७ र ८ मा आइपुग्दा छात्राहरूको उत्तीर्ण दर छात्रहरूको भन्दा राम्रो देखिएको छ। कक्षा ८ मा छात्रा उत्तीर्ण दर ५४.०७% छ भने छात्रको ४२.११% मात्र छ।
- **शतप्रतिशत उत्तीर्ण दर:** कक्षा १० र कक्षा १२ मा उत्तीर्ण दर १००% देखाइएको छ, जसले यी अन्तिम परीक्षाहरूमा सबै विद्यार्थीहरू सफल भएको वा अक्षरांकन पद्धति (Grading System) का कारण सबै उत्तीर्ण श्रेणीमा परेको संकेत गर्छ।

३. कक्षा दोहोर्‍याउने र कक्षा छाड्ने दर (Retention and Dropout Rate)

- **कक्षा दोहोर्‍याउने (Retention) प्रवृत्ति:** सबैभन्दा बढी कक्षा दोहोर्‍याउने दर कक्षा १ मा (८.८४%) र कक्षा ६ मा (७.२४%) देखिएको छ। कक्षा ९, १० र १२ मा दोहोर्‍याउने दर शून्य छ। यसले विद्यालय शिक्षाको प्रवेश बिन्दु (कक्षा १) र तह परिवर्तन हुने बिन्दु (कक्षा ६) मा विद्यार्थीहरूलाई सामायोजन हुन गाह्रो भइरहेको बुझाउँछ।
- **कक्षा छाड्ने (Dropout) समस्या:** विद्यालय छाड्ने दर समग्रमा न्यून रहे पनि कक्षा ९ मा सबैभन्दा बढी (३.७८%) विद्यार्थीले विद्यालय छाड्ने गरेको देखिन्छ, जसमा छात्राको दर (२.१०%) छात्रको भन्दा बढी छ। त्यसैगरी कक्षा १ मा पनि ३.३१% ड्रपआउट दर छ। कक्षा १०, ११ र १२ मा भने ड्रपआउट दर शून्य देखिन्छ, जुन सकारात्मक पक्ष हो।

४. विद्यार्थी टिकाउ दर (Survival Rate)

विद्यार्थीहरू विद्यालयमा टिकिरहने क्षमतालाई हेर्दा माध्यमिक तहमा पुगेपछि ठूलो गिरावट आएको देखिन्छ:

- **कक्षा ५ र ८ को स्थिति:** कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर ८२.८% छ भने कक्षा ८ सम्म पुग्दा यो बढेर ८६.३% पुगेको देखिन्छ। यो तथ्याङ्क अनुसार प्राथमिक तह पार गरेका विद्यार्थीहरू आधारभूत तह पूरा गर्न सक्षम भइरहेका छन्।
- **माध्यमिक तहमा चुनौती:** कक्षा १० सम्म पुग्दा टिकाउ दर घटेर ६७.९% मा सिमित हुन पुग्यो। यसको अर्थ विद्यालय भर्ना भएका झण्डै ३२% बालबालिकाहरू कक्षा १० सम्म नपुग्दै शिक्षाको मूलधारबाट बाहिरिन्छन्। यसमा छात्र (६६.२%) भन्दा छात्राको टिकाउ दर (६९.८%) केही सहज देखिन्छ।

५. निष्कर्ष तथा सुझावहरू

माथिको तथ्याङ्क विश्लेषणबाट समग्र शैक्षिक अवस्थाको तस्विर निम्नानुसार प्रष्ट हुन्छ:

- **सबल पक्ष:** प्राथमिक र आधारभूत तहमा भर्नादर र बालविकासको अनुभव प्रतिशत निकै बलियो छ। कक्षा १० र १२ को नतिजा (उत्तीर्ण दर) शतप्रतिशत देखिनु सुखद छ।
- **कमजोर पक्ष:** प्राथमिक तहमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरू माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तह (११-१२) सम्म पुग्दा ड्रपआउट हुने वा भर्ना नै नहुने ठूलो समस्या छ। कक्षा १ मा कक्षा दोहोर्‍याउने र छाड्ने दर उच्च हुनुले जग नै कमजोर भइरहेको संकेत गर्छ।
- **सुझाव:** सरकार तथा सरोकारवाला निकायले कक्षा १ मा विद्यार्थी टिकाउन विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने देखिन्छ। साथै, कक्षा १-१२ को खुद भर्नादर (४३.४%) लाई सुधार्न माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क, व्यावहारिक र रोजगारमूलक बनाउनुका साथै छात्राहरूलाई ड्रपआउट हुनबाट रोक्न विशेष लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

४.२ .तहगत तथा विषयगत सिकाई उपलब्धी र नतिजा विश्लेषण

❖ आधारभूत तह (कक्षा ५) को विषयगत Grade अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्र.स.	विषयहरु	External Grade									Internal Grade									Final Grade								
		A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs	A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs	A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs
१	नेपाली	१९	६०	४४	४४	७४	५३	४०	६४	६०	४५	२६	३८	२१	७	२९	३४	१	६	२७	०	०	१	१	१	८	८	८
२	अङ्ग्रेजी	३९	५६	५०	४३	७४	५७	३८	४८	४३	३०	४४	५६	३८	६	२१	२५	३	२	१६	०	०	२	०	२	८	८	८
३	गणित	५	४९	१८	२२	५९	३९	२७	५३	४८	३६	४५	५८	३६	२३	५३	५७	२	११	४४	०	०	३	१	३	९	९	९
४	विज्ञान तथा प्रविधि	२	४४	१४	२२	७३	४६	३४	७३	५०	३३	३५	५७	३७	६	५८	३७	०	३	६३	०	०	३	०	३	८	८	८
५	सामाजिक अध्ययन र मानव मुल्य शिक्षा	३	५४	१३	१९	५६	४३	३२	७९	५४	२८	३७	५५	४४	३	६१	४१	२	३	६२	०	०	२	०	२	८	८	८
६	स्वास्थ्य शारिक र सिर्जनात्मक कला	२६	६२	३५	३५	६७	६३	४१	७८	५९	३८	२१	४७	३४	१	२५	३२	३	१	२४	०	०	२	०	२	४	४	४
७	स्थानीय विषय	२१	७०	४१	४०	९१	५९	३९	५२	७५	५१	१७	४०	३१	२	१५	४०	१	१	९	०	०	२	०	२	५	५	५

❖ आधारभूत तह (कक्षा ८) को विषयगत Grade अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

		External Grade									Internal Grade									Final Grade								
क्र.स.	विषयहरू	A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs	A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs	A+	A	B+	B	C+	C	D	NG	Abs
१	नेपाली	०	४६	१७	१९	९४	२४	१९	९१	७०	३९	१५	८७	५२	१४	५८	६९	६	१०	६८	०	०	०	०	०	४	४	४
२	अङ्ग्रेजी	४	६८	२८	३५	८१	५५	५२	६७	९०	६१	३३	६१	५६	१७	२३	४१	०	९	१७	०	०	०	०	०	५	५	५
३	गणित	४	६६	१७	२१	४२	३६	२८	४३	३३	२६	५९	८४	५१	३५	६५	६१	२१	२७	७१	०	०	४	०	४	४	४	४
४	विज्ञान तथा प्रविधि	४	५०	११	११	७५	३६	१६	५७	४२	४०	५५	९१	५६	२१	७२	५६	८	१२	८१	०	०	२	०	२	५	५	५
५	सामाजिक अध्ययन र मानव मुल्य शिक्षा	४	७२	१६	१२	६१	२८	१४	६०	६४	४३	५०	७९	६०	१७	६५	५५	६	१३	७७	०	०	१	०	१	५	५	५
६	स्वास्थ्य शारिक र सिर्जनात्मक कला	११	८८	२७	२२	७३	५५	३७	६०	५८	४८	३१	८५	५२	७	३६	४८	७	५	४८	०	०	०	०	०	५	५	५
७	स्थानीय विषय	३६	८४	५९	५२	७३	६९	४४	७३	६२	४९	३२	४७	३३	३	२६	३१	१	३	२१	०	०	०	०	०	५	५	५

❖ आधारभूत तह (कक्षा ५) को बिषयगत औषत GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्रस.	विद्यालयको नाम	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	बिज्ञान तथा प्रविधि	सामाजिक अध्ययन र मानव मुल्य शिक्षा	स्वास्थ्य शारिक र सिर्जनात्मक कला	स्थानीय विषय
१	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	३.३५	३.३०	३.१०	२.७०	२.९५	२.८५	३.०५
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	३.२६	३.२६	२.६६	२.३२	२.६६	३.१६	३.१०
३	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	३.३०	३.६०	३.५०	३.२०	३.३०	३.२०	३.५०
४	श्री प्रगति प्राथमिक विद्यालय	३.१७	२.७४	२.८८	२.६२	२.५४	२.९२	३.०७
५	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	२.९५	२.९२	२.४८	२.७२	२.६८	३.३०	२.७८
६	श्री राईनास एण्ड ग्लोबल बोर्डिङ स्कूल	३.२९	३.५३	३.२१	३.५०	३.२६	३.१४	३.४६
७	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	३.४९	३.५८	३.३०	३.२५	३.१०	३.१६	३.२७
८	श्री चम्पावती प्राथमिक विद्यालय	३.४०	३.४६	२.६६	२.६०	३.३३	३.१३	३.४०
९	श्री जनचेतना प्राथमिक विद्यालय	३.४०	३.२०	३.२०	२.८०	२.६०	२.८०	३.२०
१०	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय	३.४०	३.०६	२.७३	३.२०	२.६६	३.४६	३.६६
११	श्री वीरेन्द्र दीप प्राथमिक विद्यालय	३.२३	३.५३	३.१०	३.२०	३.२६	३.३६	३.५३
१२	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	३.१०	३.२२	२.५४	२.७४	२.७८	२.६५	३.१२
१३	श्री शैलपुत्री माध्यमिक विद्यालय	३.००	३.१७	२.७०	२.६६	२.८०	३.०४	३.११

क्रस.	विद्यालयको नाम	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	बिज्ञान तथा प्रविधि	सामाजिक अध्ययन र मानव मुल्य शिक्षा	स्वास्थ्य शारिक र सिर्जनात्मक कला	स्थानीय विषय
१४	श्री क्रिएटिभ लर्निङ एकेडेमी	३.७८	३.९१	३.६३	३.६३	३.६१	३.६१	३.३८
१५	श्री राईनास भिजन इङ्ग्लस स्कूल	३.७१	३.८४	३.३७	३.३१	३.५१	३.७७	३.३७
१६	श्री शान्ति देवी प्राथमिक विद्यालय	३.४०	२.८०	३.२०	२.६०	२.७०	३.००	३.४०
१७	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	२.४०	२.६०	२.६०	२.८०	२.४०	३.२०	३.२०
१८	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	२.२२	२.६२	२.३४	२.६८	२.२५	२.५७	३.०५
१९	श्री दुर्गा देवी प्राथमिक विद्यालय	३.४०	३.४०	२.८०	३.००	२.६०	२.८०	३.००
२०	श्री बुद्ध मिलन माध्यमिक विद्यालय	२.६०	२.४१	२.७४	२.६७	२.४७	३.०५	३.०३
२१	श्री महेन्द्र प्राथमिक विद्यालय	३.२०	३.४०	३.४०	३.२०	३.१०	३.२०	३.२०
२२	श्री शुभोदय प्राथमिक विद्यालय	२.५०	२.७०	२.५०	२.७०	२.७०	२.६०	३.००
२३	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	३.१४	२.८६	२.५४	२.५०	२.८२	३.१०	२.९६
२४	श्री वीर भक्ति माध्यमिक विद्यालय	२.९३	३.००	२.७४	२.६२	२.५२	२.६७	३.४६

❖ आधारभूत तह (कक्षा ८) को बिषयगत औषत GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्रस.	विद्यालयको नाम	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	बिज्ञान तथा प्रविधि	सामाजिक अध्ययन र मानव मुल्य शिक्षा	स्वास्थ्य शारिक र सिर्जनात्मक कला	स्थानीय विषय
१	श्री महेन्द्र बाल बिकास माध्यमिक विद्यालय	२.३७	२.७३	२.११	२.५०	२.५३	२.७६	३.२६
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	२.८८	३.१२	२.९३	२.७०	२.७०	२.९१	२.८७
३	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	२.८०	२.९४	२.३१	२.४६	२.६६	३.०९	३.११
४	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	३.००	३.२०	३.१६	३.१२	३.०९	३.१९	३.५३
५	श्री शैलपुत्री माध्यमिक विद्यालय	२.८०	३.१५	२.६९	२.५२	२.६६	२.७३	२.८०
६	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	२.२४	२.७२	२.५६	२.६७	२.४८	२.५६	२.७३
७	श्री वीर भक्ती माध्यमिक विद्यालय	३.१०	३.२८	२.८९	२.७७	३.०३	३.१५	३.३५
८	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	२.६३	२.९०	२.४०	२.६७	२.६८	२.७६	३.४२
९	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	२.६६	२.६५	२.६२	२.८६	२.७२	२.९४	३.३४
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	२.५५	२.६५	२.५०	२.५५	२.७०	३.२५	३.६५
११	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	२.५७	३.०२	२.४८	२.६६	२.७७	२.८४	३.५३
१२	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	३.०५	२.७०	२.५	२.९०	२.८०	२.९५	३.०५
१३	श्री क्रियटिभ लर्निङ बोडिङ स्कूल	३.६०	३.७६	३.२२	३.२४	३.७०	३.७०	३.७८
१४	श्री राइनास एन ग्लोबल बोडिङ स्कूल	३.०१	३.५३	३.६१	३.५२	२.९४	३.२६	३.६६

❖ आधारभूत तह (कक्षा ५) को GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्रस.	विद्यालयको नाम	४.०	३.६-४.०	३.२-३.६	२.८-३.२	२.४-२.८	२.०-२.४	१.६-२.०	NG	Abs	Total
१	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	०	०	२	०	०	०	०	०	०	२
२	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	०	०	४	११	१३	१	०	१	०	३०
३	श्री कालिका प्राथमिक विद्यालय	०	०	१	२	१	०	०	०	०	४
४	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	०	०	३	३	२	२	०	०	१	११
५	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	०	०	८	३	०	०	०	०	०	११
६	श्री प्रगति प्राथमिक विद्यालय	०	१	०	३	३	०	०	१	०	८
७	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय	०	०	१	२	०	०	०	०	१	४
८	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	०	१	०	५	४	०	०	१	०	११
९	श्री राईनास भिजन इडिग्लस स्कूल	०	४	५	०	०	०	०	०	०	९
१०	श्री बुद्ध मिलन माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	३	८	०	०	०	०	११
११	श्री जनचेतना प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१
१२	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	०	१	०	०	०	०	१
१३	श्री वीर भक्ति माध्यमिक विद्यालय	०	२	०	१०	८	०	०	२	१	२३
१४	श्री राईनास एण्ड ग्लोबल बोर्डिङ स्कूल	०	११	८	१२	१	०	०	०	१	३३
१५	श्री दुर्गा देवी प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१

क्रस.	विद्यालयको नाम	४.०	३.६-४.०	३.२-३.६	२.८-३.२	२.४-२.८	२.०-२.४	१.६-२.०	NG	Abs	Total
१६	श्री क्रिएटिभ लर्निङ एकेडेमी	१	६	५	०	०	०	०	०	०	१२
१७	श्री शैलपुत्री माध्यमिक विद्यालय	०	१	६	६	८	२	०	१	०	२४
१८	श्री शुभोदय प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	१	०	१	०	०	०	२
१९	श्री वीरेन्द्र दीप प्राथमिक विद्यालय	०	१	३	२	०	०	०	०	०	६
२०	श्री चम्पावती प्राथमिक विद्यालय	०	०	२	०	१	०	०	०	०	३
२१	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	०	२	४	३	८	१	०	३	०	२१
२२	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	२	२	३	०	०	०	७
२३	श्री महेन्द्र प्राथमिक विद्यालय	०	०	१	१	०	०	०	०	०	२
२४	श्री शान्ति देवी प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	२	०	०	०	०	०	२

❖ आधारभूत तह (कक्षा ८) को GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्रस.	विद्यालयको नाम	४.०	३.६-४.०	३.२-३.६	२.८-३.२	२.४-२.८	२.०-२.४	१.६-२.०	NG	Abs	Total
१	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	२	३	१	०	१	०	७
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	०	०	५	७	१०	१	०	०	०	२३
३	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	०	२	४	१५	२१	१०	०	०	०	५२
४	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	०	३	६	२२	०	०	०	०	०	३१

क्रस.	विद्यालयको नाम	४.०	३.६-४.०	३.२-३.६	२.८-३.२	२.४-२.८	२.०-२.४	१.६-२.०	NG	Abs	Total
५	श्री शैलपुत्री माध्यमिक विद्यालय	०	२	१	६	१८	४	०	०	३	३४
६	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	३	१०	५	०	०	०	१८
७	श्री वीर भक्ती माध्यमिक विद्यालय	०	४	७	१०	६	०	०	२	०	२९
८	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	०	०	२	६	९	१	०	१	०	१९
९	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	०	१	४	१	६	३	०	०	०	१५
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	२	२	०	०	०	०	४
११	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	५	३	०	०	१	०	९
१२	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	०	०	०	२	२	०	०	०	१	५
१३	श्री क्रियटिभ लर्निङ बोर्डिङ स्कूल	०	२	९	४	०	०	०	०	०	१५
१४	श्री राइनास एन ग्लोबल बोर्डिङ स्कूल	०	५	५	०	०	०	०	०	०	१०

❖ आधारभूत तह (कक्षा ५) विद्यालयगत बार्षिक नतिजा विश्लेषण (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्र.स.	विद्यालयको नाम	Boys							Girls							Total						
		Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %
१	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	३	३	३	०	०	१००	०	४	४	४	०	०	१००	०
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	६	५	५	०	१	१००	०	५	५	५	०	०	१००	०	११	१०	१०	०	१	१००	०
३	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	२	२	२	०	०	१००	०	०	०	०	०	०	०	०	२	२	२	०	०	१००	०
४	श्री प्रगति प्राथमिक विद्यालय	५	४	४	०	०	१००	०	३	३	३	०	०	१००	०	८	७	७	०	०	१००	०
५	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	१९	१९	१८	१	०	९४.७४	५.२६	११	११	११	०	०	१००	०	३०	३०	२९	१	०	९६.६७	३.३३
६	श्री राईनास एण्ड ग्लोबल बोर्डिङ स्कूल	१८	१८	१८	०	०	१००	०	१५	१४	१४	०	१	१००	०	३३	३२	३२	०	१	१००	०
७	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	४	४	४	०	०	१००	०	७	७	७	०	०	१००	०	११	११	११	०	०	१००	०
८	श्री चम्पावती प्राथमिक	०	०	०	०	०	०	०	३	३	३	०	०	१००	०	३	३	३	०	०	१००	०

क्र.स.	विद्यालयको नाम	Boys							Girls							Total						
		Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %
	विद्यालय																					
९	श्री जनचेतना प्राथमिक विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	०	०	१००	०
१०	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	४	३	३	०	१	१००	०	४	३	३	०	१	१००	०
११	श्री वीरेन्द्र दीप प्राथमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	६	६	६	०	०	१००	०	६	६	६	०	०	१००	०
१२	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	२	२	२	०	०	१००	०	९	८	८	०	१	१००	०	११	१०	१०	०	१	१००	०
१३	श्री शैलपुत्री माध्यमिक विद्यालय	१०	१०	९	१	०	९०	१०	१४	१४	१४	०	०	१००	०	२४	२४	२३	१	०	९५.८	४.१७
१४	श्री क्रिएटिभ लर्निङ एकेडेमी	७	७	७	०	०	१००	०	५	५	५	०	०	१००	०	१२	१२	१२	०	०	१००	०
१५	श्री राईनास भिजन इङ्ग्लिस स्कूल	३	३	३	०	०	१००	०	६	६	६	०	०	१००	०	९	९	९	०	०	१००	०
१६	श्री शान्ति देवी प्राथमिक विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०	२	२	२	०	०	१००	०

क्र.स.	विद्यालयको नाम	Boys							Girls							Total						
		Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %
१७	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०
१८	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	६	६	६	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०	७	७	७	०	०	१००	०
१९	श्री दुर्गा देवी प्राथमिक विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	०	०	१००	०
२०	श्री बुद्ध मिलन माध्यमिक विद्यालय	५	५	५	०	०	१००	०	६	६	६	०	०	१००	०	११	११	११	०	०	१००	०
२१	श्री महेन्द्र प्राथमिक विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०	२	२	२	०	०	१००	०
२२	श्री शुभोदय प्राथमिक विद्यालय	१	१	१	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०	२	२	२	०	०	१००	०
२३	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	७	६	६	०	१	१००	०	१४	१४	१२	२	०	८५.७१	१४.२९	२१	२०	१८	२	१	९०	१०
२४	श्री वीर भक्ति मा.वि.	१७	१६	१४	२	१	८७.५	१२.५	६	६	६	०	०	१००	०	२३	२२	२०	२	१	९०.९	९.०९
		११७	११३	१०९	४	३	९६.४६	३.५४	१२२	११९	११७	२	३	९८.३२	१.६८	२३९	२३२	२२६	६	६	९७.४१	२.५९

❖ आधारभूत तह (कक्षा ८) विद्यालयगत बार्षिक नतिजा विश्लेषण (शैक्षिक सत्र २०८२)

क्र.स.	विद्यालयको नाम	Boys							Girls							Total						
		Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %
१	श्री महेन्द्र बाल बिकास माध्यमिक विद्यालय	५	४	४	०	१	१००	०	२	२	२	०	०	१००	०	७	६	६	०	१	१००	०
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	११	११	११	०	०	१००	०	१२	१२	१२	०	०	१००	०	२३	२३	२३	०	०	१००	०
३	श्री सौभाग्योदय माध्यमिक विद्यालय	२४	२४	२४	०	०	१००	०	२८	२८	२८	०	०	१००	०	५२	५२	५२	०	०	१००	०
४	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	१८	१८	१८	०	०	१००	०	१३	१३	१३	०	०	१००	०	३१	३१	३१	०	०	१००	०
५	श्री शैलपुत्री माध्यमिक मावि.	१६	१३	१३	०	३	१००	०	१८	१८	१८	०	०	१००	०	३४	३१	३१	०	३	१००	०
६	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	८	८	८	०	०	१००	०	१०	१०	१०	०	०	१००	०	१८	१८	१८	०	०	१००	०
७	श्री वीर भक्ती माध्यमिक विद्यालय	११	११	९	२	०	८१.८२	१८.१	१८	१८	१८	०	०	१००	०	२९	२९	२७	२	०	९३.१	६.९
८	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	६	६	५	१	०	८३.३३	१६.६	१३	१३	१३	०	०	१००	०	१९	१९	१८	१	०	९४.७	५.२६
९	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	४	४	४	०	०	१००	०	६	६	६	०	०	१००	०	१०	१०	१०	०	०	१००	०

क्र.स.	विद्यालयको नाम	Boys							Girls							Total						
		Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded	Total	Appeared	Graded	NG	Abs	Graded %	Non Graded %
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	८	८	८	०	०	१००	०	७	७	७	०	०	१००	०	१५	१५	१५	०	०	१००	०
११	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	३	३	३	०	०	१००	०	१	१	१	०	०	१००	०	४	४	४	०	०	१००	०
१२	श्री कालिका आधारभूत विद्यालय	५	५	४	१	०	८०	२०	४	४	४	०	०	१००	०	९	९	८	१	०	८८.९	११.१
१३	श्री क्रियटिभ लर्निङ बोर्डिङ स्कूल	३	२	२	०	१	१००	०	२	२	२	०	०	१००	०	५	४	४	०	१	१००	०
१४	श्री राइनास एन ग्लोबल बोर्डिङ स्कूल	८	८	८	०	०	१००	०	७	७	७	०	०	१००	०	१५	१५	१५	०	०	१००	०
		१३०	१२५	१२१	४	५	९६.८	३.२	१४१	१४१	१४१	०	०	१००	०	२७१	२६६	२६२	४	५	९८.५	१.५

❖ माध्यमिक तह (कक्षा १०) को विषयगत औषत GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८१)

क्र.स.	विद्यालयको नाम	विषयगत औषत GPA							विद्यालयगत औषत
		नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	ऐप्रथम.	ऐद्वितीय.	
१	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	३.०५	२.५१	२.८४	२.८०	२.७०	२.९६	३.१०	२.८५
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	२.६०	२.०९	२.२८	२.६३	२.१९	२.३६	२.४७	२.३७
३	श्री सौभाग्योदय नमुना माध्यमिक विद्यालय	२.८९	२.६४	२.७१	२.८७	२.५६	२.६३	२.४५	२.६८
४	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	३.०४	२.७२	२.९४	३.१५	२.६३	२.६३	२.६६	२.८२
५	श्री शैलपुत्री नमुना माध्यमिक विद्यालय	२.८३	३.२६	२.७५	२.७०	२.३३	२.७१	२.८१	२.७७
६	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	२.३७	२.४१	२.५६	२.६३	२.१५	२.३८	२.७५	२.४६
७	श्री वीरभक्ति माध्यमिक विद्यालय	३.२२	३.४५	३.२५	३.४९	२.८९	३.१५	३.२९	३.२५
८	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	३.०९	२.४४	२.९७	२.५५	२.९४	२.५९	२.९६	२.७९
९	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	२.९९	२.६७	२.७६	२.८४	२.७३	२.६५	३.०४	२.८१
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	३.००	२.०५	२.२३	२.५०	२.७०	२.६०	२.६०	२.५३

क्र.स.	विद्यालयको नाम	विषयगत औषत GPA							विद्यालयगत औषत
		नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	ऐप्रथम.	ऐद्वितीय.	
११	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	२.०१	१.६५	१.८१	१.७७	१.९३	१.८३	१.८९	१.९८

❖ माध्यमिक तह (कक्षा १०) को GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८१)

सि. न.	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थी	३.६१-४.००	३.२१-३.६०	२.८१-३.२	२.४१-२.८०	२.०१-२.४०	१.६१-२.००	Highest GPA	प्रतिशत (%)
१	श्री महेन्द्र बाल विकास माध्यमिक विद्यालय	८	०	१	३	३	०	०	३५८.	८७.५
२	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	२३	१	०	२	३	०	०	३८३.	२६.१
३	श्री सौभाग्योदय नमुना माध्यमिक विद्यालय	६६	१२	८	११	७	०	०	३९२.	५७.६
४	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	३८	२	१०	५	५	०	०	३७९.	५७.९
५	श्री शैलपुत्री नमुना माध्यमिक विद्यालय	४२	५	७	१२	५	०	०	३८४.	६९.०
६	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	३१	०	२	५	८	०	०	३५०	४८.४

सि. न.	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थी	३.६१-४.००	३.२१-३.६०	२.८१-३.२	२.४१-२.८०	२.०१-२.४०	१.६१-२.००	Highest GPA	प्रतिशत (%)
७	श्री वीरभक्ति माध्यमिक विद्यालय	३९	४	१९	१३	१	०	०	३९५.	९४.९
८	श्री रुद्र माध्यमिक विद्यालय	१७	०	२	६	५	१	०	३३६.	८२.४
९	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	२०	१	३	६	५	०	०	३७१.	७५.०
१०	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	३	०	०	०	२	०	०	२६५.	६६.७
११	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	१६	०	०	०	२	०	०	२६६.	१२.५
	जम्मा	३०३	२५	५२	६३	४६	१	०		६१.७

❖ माध्यमिक तह (कक्षा १२) को GPA अनुसार नतिजा (शैक्षिक सत्र २०८१)

सि. न.	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थी	३.६१-४.००	३.२१-३.६०	२.८१-३.२	२.४१-२.८०	२.०१-२.४०	१.६१-२.००	Highest GPA	प्रतिशत (%)
१	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	१६	०	१	६	३	०	०	३२३.	६२.५
२	श्री सौभाग्योदय नमुना माध्यमिक विद्यालय	३४	०	०	६	८	१	०	२९६.	४४.१
३	श्री शिशु विद्याश्रम माध्यमिक विद्यालय	२०	०	४	११	३	०	०	३३.	९०.०
४	श्री शैलपुत्री नमुना माध्यमिक विद्यालय	२७	०	२	८	५	१	०	३४.	५९.३

सि. न.	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थी	३.६१-४.००	३.२१-३.६०	२.८१-३.२०	२.४१-२.८०	२.०१-२.४०	१.६१-२.००	Highest GPA	प्रतिशत (%)
५	श्री शारदा माध्यमिक विद्यालय	९	०	२	२	०	०	०	३.५	४४.४
६	श्री बीरभक्ति माध्यमिक विद्यालय	३८	०	७	११	५	१	०	३४.	६३.२
७	श्री भैरव माध्यमिक विद्यालय	६	०	०	१	२	०	०	२८.	५०.०
८	श्री बुद्धमिलन माध्यमिक विद्यालय	५	०	०	०	०	०	१	२१.	२०.०
	जम्मा	१५५	०	१६	४५	२६	३	१		५८.७

१.७ पालिकाको शैक्षिक समस्या, चुनौती र अवसरहरू

१.७.१ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू

राइनास नगरपालिकाको माथि विश्लेषण गरिएको शैक्षिक अवस्था र नगरपालिकाले अनुभूति र भोगेका समस्याहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

१. आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरू विशेषतः सुविधाविहीन समूहका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहिरहनु ।
२. विद्यालय भर्ना भएकामध्ये सबै विद्यार्थी अध्ययनमा निरन्तर नहुनु ।
३. माध्यमिक शिक्षा (९-१२) पूर्णरूपमा निःशुल्क हुन नसक्नु ।
४. शैक्षिक सुशासन कायम हुन नसक्नु, उच्चशिक्षा प्रतिस्पर्धी, उत्पादनमुखी र अनुसन्धानमूलक हुन नसक्नु ।
५. संघीय सरकारबाट शिक्षामा पर्याप्त लगानी नहुनु ।
६. सार्वजनिक शिक्षामा स्थानीय समुदायको अपनत्व सिर्जना हुन नसक्नु ।
७. निजीक्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयहरू सेवाभन्दा नाफामुखी बढी हुनु ।
८. सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घट्दो क्रममा हुनु ।
९. सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालय विद्यार्थी र अभिभावकको रोजाइमा पर्नु ।
१०. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशाप्रतिको लगनशीलता उत्तरदायित्व र उत्प्रेरणा कमी ।
११. शिक्षण पेशा रोजाइको पेशा हुन सकेको छैन शिक्षकहरूको मानमर्यादा समाजमा अन्य कर्मचारी वर्गको भन्दा तल हुनु ।
१२. विद्यालयको भौतिक अवस्था सन्तोषजनक छ यद्यपि विद्यालयहरू विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर भन्दा भौतिक विस्तार तर्फ ध्यान दिनु ।

१३. विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कमजोर छ। विद्यालयमा दण्डहीनता मौलाईरहेको छ शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समय कम हुने गरेको छ । राम्रो शिक्षकलाई पुरस्कृत र अनुशासनहीन तथा आचारसंहिता विपरीत कार्य गर्ने शिक्षकलाई दण्ड हुन नसक्नु ।
१४. शिक्षकको कार्य सम्पादनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई जोड्न नसकिनु । शिक्षकको बृत्ती विकास अबैज्ञानिक र अपारदर्शी हुनु ।
१५. विज्ञान र गणित विषयका शिक्षकहरूको अझैपनि नगरपालिकामा अभाव रहनु, प्राथमिक तहका शिक्षकहरूको संख्या बढी देखिएको भएतापनि कक्षा १-५ चलेको विद्यालयमा कम्तिमा तीनजना शिक्षकको व्यवस्था भई प्रभावकारी शिक्षण हुन नसक्नु ।
१६. विशेषत प्राथमिक तह कक्षा (१-३) मा कक्षा शिक्षण नहुनु ।
१७. शिक्षकहरूको पेशागत विकास तालिम भएर पनि तालिमबाट प्राप्त गरेको ज्ञान र सीप कक्षाकोठामा विशेषतः शिक्षणमा कम प्रयोग हुनु।
१८. विद्यालयमा अभिभावकको शैक्षिक सचेतना, सहभागिता र उपस्थिति दर न्यून रहेको जसबाट विद्यार्थी भर्ना, शैक्षिक निरन्तरता र गुणस्तरीय शिक्षामा कमी हुन गएको ।
१९. विद्यालयहरूमा सिकाइ सामग्रीहरू पर्याप्त छैन, भइरहेका विद्यालयमा समेत उपलब्ध श्रोत सामग्रीको अधिकतम प्रयोग हुन नसक्नु ।
२०. सिकाइमा सूचना तथा संचार प्रविधि प्रयोग गर्न विद्यालय शिक्षक र विद्यार्थी इच्छुक भएर पनि विद्यालयमा त्यस किसिमको वातावरण नहुनु ।
२१. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको विद्यालयप्रतिको समग्र जिम्मेवारी हुनुपर्ने हो तर सो हुन नसक्नु ।
२२. कतिपय माध्यमिक तथा निम्न माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषयगत दरबन्दीको अभावमा तल्लो तहका दरबन्दीका शिक्षकहरूले माथिल्लो तह अध्ययपन गराउनुपर्ने र उचित प्रोत्साहन दिन नसक्नु ।
२३. विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण र सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्य र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन नसक्नु ।
२४. कतिपय विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या ज्यादै न्यून रहेको छ । नीतिगत हिसावले नजिकको विद्यालयमा समायोजन गर्दा ५-६वर्षका बालबालिकाहरूको समेत एक डेढ घण्टा हिँडेर नजिकको विद्यालयमा जानुपर्ने बाध्यताले विद्यालय समायोजन र तह घटाउने कार्य हुन नसक्नु ।
२५. वर्तमान परिवर्तित पाठ्यक्रमलाई शिक्षक सामु यथोचित तवरले प्रबोधीकरण गर्ने कार्य हुन सकेको छैन जसले गर्दा परिवर्तित पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक कक्षाकोठामा सही ढंगले प्रयोग हुन नसक्नु ।
२६. पाठ्यक्रम अध्ययन गरी पठनपाठन हुनुपर्नेमा विद्यार्थीको पाठ्य पुस्तकलाई नै मुख्य आधारमानी शिक्षण भएको पाइन्छ । पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिकाको कम प्रयोग हुनु ।
२७. स्रोत साधनको अभावमा स्थानीय पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक निर्माण हुन नसक्नु । जसबाट स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन फितलो हुनु ।
२८. एउटै मात्र विद्यार्थी मूल्याङ्कनको साधन लिखित परीक्षालाई ब्रम्हाश्रको रूपमा प्रयोग गरीनु ।
२९. विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि सन्तोषजनक नहुनु ।
३०. योग्यता पुगेको र बर्तमान शिक्षा नियमावलीले तोके अनुसारको प्रधानाध्यापक नियुक्त नहुनु ।

३१. प्रधानाध्यापकले प्रशासनिक कार्य र शिक्षण समेत गर्नु पर्ने भएकोले विद्यालय ब्यबस्थापन र शैक्षिक प्रशासन फितलो र निस्प्रभावी हुनु ।
३२. संघीय शिक्षा ऐन जारी नभएको कारणले गर्दा कतिपय कुराहरूमा नीतिगत र कानुनी अन्योलतामा कायम भई कार्यमा अन्योलता र अप्रभावकारीता हुनु ।

१.७.२ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू

न्यून विद्यार्थी र न्यून शिक्षक बाट विद्यालय सञ्चालन गर्नु, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, समन्यायिकता गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यवहारिक बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाउनु, विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झार्नु अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्ति, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरहरूको सदुपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् । त्यसै गरी सार्वजनिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शैक्षिक सुधारका लागि सरोकारवाला हरूबीच अपनत्व सिर्जना गर्नु, सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षक तथा शिक्षाक्षेत्रको जनशक्तिमा पेशागत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु, शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्नु, सार्वजनिक शिक्षामा सबै नागरिकको विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्नुपनि शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् ।

त्यसैगरी नक्सानुसारको आधारमा विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने, आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क एवं माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न क्षमता विकास गर्ने, सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र प्रभावकारी ढंगले प्रयोग गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप शंकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउन, बालबालिकाको पोषण अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न, बालबालिकाहरूको पोषण विद्यालय दिवा खाजालगायत सरसफाई तथा स्वच्छता आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालय मार्फत प्रदान गर्न, गरिब तथा सुविधाविहीन बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति लगायत अन्य सहायता सहित सिकाइमा सहभागी बनाउन, विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेदहरूको अन्त गरि समावेशी र समतामूलक वातावरण सिर्जना गर्न, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ को अवसरमा वृद्धि गर्न र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसक्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध गर्ने जस्ता विषयहरू विद्यालय शिक्षाका चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

१.७.३ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य अवसरहरू

बालबालिकाहरू शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित भई निःशुल्क र अनिवार्य भएको आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकारभित्र रहनु, विद्यालय तहको शिक्षामा खुद भर्ना दर र लैंगिक समता सूचकाङ्कहरूमा पर्याप्त सुधार हुनु, समावेशी सहभागितामा वृद्धि हुनु सार्वजनिक विद्यालयप्रति जनअपेक्षा र चासो बढ्दै जानु प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम स्थानीय तह सम्म सर्वसुलभ हुनु माध्यमिक र आधारभूत शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकार भएतापनि प्रादेशिक सरकार र संघीय सरकार समेतको उत्तिकै चासो हुनु, तीनै तहका सरकारको आपसी सहयोग र साझेदारीमा लगानी वृद्धि हुनु शैक्षिक व्यवस्थापन र सुधारमा तीनै तहका सरकारबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह हुने अवसर प्राप्त

हुनु शैक्षिक व्यवस्थापन योजना निर्माण कार्यान्वयन अनुगमन र व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थानीय तहबाटै हुने व्यवस्था हुनु यसक्षेत्रका मुख्य अवसरहरू हुन् । पालिकाका सबै क्षेत्र समेटिने गरी माध्यमिक शिक्षाको पहुँच पुगेको साथै पालिका भित्र नै फरक धारका पशु विज्ञान, बाली बिज्ञान र सिभिल इन्जिनियरिङ्ग प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन भएकाले मध्यम स्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न सकिने ।

परिच्छेद-२

दुरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि र लक्ष्य

२.१. परिचय:

दीर्घकालीन सोच सामान्यतः आवधिक योजना अवधिभित्र प्राप्त हुने अवस्था मात्र नभई दुई तीन दशक अवधिसम्मको आदर्श कल्पनाका रूपमा उल्लेख गरिएका हुन्छन्। नेपाल सरकारले बि.स २१०० सम्म दीर्घकालीन सोचको रूपमा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” निर्धारण गरेको छ। गण्डकी प्रदेशको दीर्घकालीन सोच “समृद्ध प्रदेश, सुखी प्रदेशवासी” रहेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ को दुरदृष्टिमा शिक्षित सभ्य, स्वास्थ्य, सक्षम जनशक्ति, सामाजिक न्याय, रुपान्तरण र समृद्धि रहेको छ। सङ्घको शिक्षा क्षेत्र योजनामा दीर्घकालीन सोचलाई “आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकास सहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने” तय गरिएको छ। राइनास नगरपालिकाको आवधिक योजनामा समेत “शिक्षा कृषि पर्यटन र पूर्वाधार समृद्ध र सुखी राइनास नगर पालिकाको आधार” भनी नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण भएको छ।

माथि उल्लेखित दीर्घकालिक सोच (Vision) विभिन्न तह र क्षेत्रले तय गरेका दीर्घकालीन सोचलाई पालिका स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा परिच्छेद १ मा उल्लेख गरिएका नगरपालिकाभित्रको शैक्षिक परिवेशको समीक्षा सहित उठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसर र सम्भावनाहरूलाई समेत मध्यनजर गरी राइनास नगरपालिका यस ५ वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजनाले समेत निम्न अनुसारको दीर्घकालिन सोच र गन्तव्य तय गरेको छ।

२.२. दुरदृष्टि

“ राइनास नगरपालिकाको इच्छा, सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा ”

२.३. उद्देश्यहरू (Objectives)

यस नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजनाका उद्देश्य निर्धारण गर्दा नगरपालिकाले सामना गर्नु परेका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन हुने गरि तयार गरिएको छ। सामान्यतया शिक्षा क्षेत्रका अधिकांश समस्या तथा चुनौतीहरू एक अर्को नगरपालिका, प्रदेश र राष्ट्रिय स्तर र संघीय सरकारका एकै प्रकारका हुन सक्छन्। त्यस कारण शैक्षिक परिवर्तन ल्याउन तयार गरिएका शिक्षाका उद्देश्य समेत संघीय सरकार प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका समेत मिल्दा जुल्दा हुने भएकोले यस नगरपालिकाको ५ वर्षे शिक्षा योजनाको उद्देश्य निम्न अनुसार निर्धारण गरिएको छ।

१. राइनास नगरपालिकाभित्र सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु।
२. राइनास नगरपालिकाभित्र अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु।
३. यस पालिका भित्र माध्यमिक शिक्षामा उमेर समुहका बालबालिका सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार गर्नु। माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) क्रमशः निशुल्क गर्दै जानु।
४. यस पालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक शिक्षामा सबै वर्गका बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गरी प्राविधिक शिक्षाको सहज अवसर उपलब्ध गराउनु।
५. राइनास नगरपालिकाभित्र कार्यरत शिक्षक तथा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाई गुणस्तरीय र प्रविधियुक्त शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्नु।
६. सबै बालबालिकाहरूलाई बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइमा सहभागी गराउनु।

७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले तोके बमोजिम पालिकास्तरमा स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत स्थानीय मूल्य मान्यता प्रविधि र सीप समेतको प्रबर्धन गर्नु ।
८. सबै विद्यालयहरूमा शैक्षिक सुशासनको प्रवर्द्धन गरी बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु ।
९. राइनास नगरपालिकाभित्रसबै विद्यालय तहमा विद्यालय शिक्षाको समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितामा सबैका लागि प्रविधियुक्त र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
१०. राइनास नगरपालिकाभित्र सबै विद्यालयहरूमा आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु ।

२.४ रणनीतिहरू

उल्लेखित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनीतिक प्राथमिकताहरू रहेका छन्:

१. राइनास नगरपालिकाभित्र विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
२. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर र प्रविधिमा सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामूलक र सबैको पहुँचमा केन्द्रित गराउने ।
३. सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्ने ।
४. सबै सहज, असहज परिस्थितिमा समेत शैक्षिक क्रियाकलापमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक संरचना निर्माण गर्ने ।

यी रणनीतिक प्राथमिकतामा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनको लागि निम्न लिखित रणनीतिहरू तय गरिएको छः

१. बालविकास केन्द्र नरहेका विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा बालविकासकेन्द्रको स्थापना गर्ने
२. तोकिएको मापदण्ड Norms र ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको स्थापना र ब्यबस्थापन गर्ने
३. बालविकासकेन्द्रमा सिकाई सामग्री र सूचना तथा संचार प्रविधि सहितको कक्षा कोठा ब्यबस्थापन सहित भौतिक सुविधा विस्तार गर्ने
४. शिक्षा ऐन, नियमावली अनुकूल स्थानीय तहमा समेत शिक्षा ऐन, नियम निर्माण गरी निश्चित वैज्ञानिक र व्यवहारिक मापदण्डका आधारमा भौगोलिक नक्साङ्कन समेत गरी आवश्यकता अनुसार विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनःवितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,
५. राइनास नगरपालिकाभित्र विद्यालयहरूमा आफ्नै स्रोतका साथै सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारको समन्वय र सहयोग र सहजीकरणमा विद्यालयहरूको भौतिक आर्थिक, शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापनमा विकास गर्दै आधारभूत प्रवर्द्धन गर्ने,
६. राइनास नगरपालिकाभित्र विद्यालयहरूमा निःशुल्क आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशिता सुनिश्चित गरी सङ्घ र प्रदेशको समन्वयमा विद्यालयहरूको सबै क्षेत्रका क्षमता सुधार गरिनेछ,
७. राइनास नगरपालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक शिक्षामा गरिब, दलित, पिछडिएको वर्ग लगायत सम्पूर्णको सहभागिता सुनिश्चित गर्न आर्थिक तथा भौतिक शैक्षिक रूपमा विद्यालयको क्षमता विस्तार गरिनेछ,
८. राइनास नगरपालिकाभित्र आधारभूत तथा माध्यमिक प्राविधिक शिक्षासमेतमा शिक्षाको सान्दर्भिक र सहजीकरणका लागि सूचना प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइ वातावरण तयार गर्न शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरिनेछ ।

९. राइनास नगरपालिकाभित्र सबै विद्यालयहरूमा स्थानीय सरकारको अगुवाइ, सङ्घीय र प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजीकरणमा विद्यालयहरूले भौतिक आर्थिक शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको प्रवर्द्धन गरिनेछन् ।
१०. वैकल्पिक प्रणाली सहजीकरण गर्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको पुनर्वितरण तथा कार्यक्षमतामा सबलीकरण गरिनेछ ।
११. राइनास नगरपालिकाभित्रशिक्षामा सहजपहुँच स्थापना गर्न अभिभावकहरू आय आर्जन तथा अनौपचारिक शिक्षाको परिभाषासहित दिगो सामुदायिक विकासको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
१२. बालबालिका पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सकारात्मक सहयोग पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रबन्ध सङ्घीय सरकारको सहयोगमा गरिने छ । यसबाट गरिब, सुविधाविहीन कठिन परिस्थितिमा रहेका अपाङ्गता बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग गर्न छात्रवृत्ति प्रणालीलाई सुदृढ गरिनेछ । आवश्यकताका आधारमा विपन्न, असाह्य विद्यार्थीहरूलाई स्टेशरी पोशाक तथा दिवा खाजाको आवश्यक प्रबन्ध गरिनेछ ।
१३. विद्यालय शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयमा नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, प्रविधियुक्त शिक्षण व्यवस्था, नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास र अनुगमन तथा संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।
१४. राइनास नगरपालिकास्तरमा विद्यार्थी उपलब्धिको आधारमा विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढ गरी यसका नतिजाहरूको आधारमा सुधार गर्ने पद्धति विकास गरिनेछ ।
१५. समृद्ध राइनास नगरपालिकाको नारालाई सफल बनाउन अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनको लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच समन्वय गरी उत्तरदायित्व बहन गर्ने प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
१६. पालिकाको अन्य शाखाहरूसँग सहकार्य गरी लक्षित क्षेत्रका अभिभावकहरूको आर्थिक, सामाजिक विकासको पहल गर्दै शैक्षिक सचेतना विकास टेवा पुऱ्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

२.५ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य बि.स २०८७ सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ :

१. राइनास नगरपालिका भरिका सबै बालबालिकाहरूलाई सुविधा सम्पन्न कक्षाकोठामा गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ।
२. नगरपालिकाभरि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा माध्यमिक शिक्षा र प्राविधिक शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।
३. राइनास नगरपालिकाभरि माध्यमिक शिक्षामा सूचना प्रविधिसहितको शिक्षण हुने र सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरीय शिक्षामा सुधार आउने ।
४. नगरपालिकाभरि पछि परेका गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरूको निमित्त अभिभावक आय आर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरी सार्वजनिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुने ।
५. नगरपालिका शिक्षा शाखा लगायत नगरपालिका भरिका विद्यालयहरूमा शैक्षिक सुशासन कायम भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने ।
६. योग्य, सक्षम, प्रविधिमा निपुर्णता राख्ने स्वउत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने
७. नगरपालिकाभित्र सबै तहका शिक्षामा विद्यार्थीको समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने ।

८. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम साथै स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण भई सिर्जनशील सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने ।
९. सबै बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई सिकाइ अभिवृद्धिमा सहयोग हुने ।
१०. नेसहज र अप्ठ्यारो तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चित ह. ।
११. नगरपालिकाभरिका विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित, उच्च व्यवस्थापनयुक्त उपयुक्त र बालमैत्री भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने ।
१२. सबै विद्यालयहरूमा सूचना सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकारूलाई प्रविधियुक्त समयानुकूल, गुणस्तरीय बनाउन सहयोग पुग्ने ।
१३. नगरपालिकाभरिका विद्यालयहरूमा खेलकुद, स्वास्थ्य शिक्षकको प्रबन्ध, ल्याब, लाईब्रेरी लगायतका संरचना स्थापना भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नमा सहयोग पुग्ने ।

२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनाका मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छ ।

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (राष्ट्रिय)	आधार वर्ष (पालिका)	लक्ष्य
				२०८७
१	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा			
१.१	प्रारम्भिकबालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	८६.४	८५.६	९१
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १मा नयाँ भर्नाभएका बालबालिका* (%)	६८.५	८०.५	९७
२.	आधारभूत शिक्षा (१-८)			
२.१	कक्षा १ मा खुदप्रवेश दर	९६.८	९२.२	१००
२.२	कक्षा १ माकूल प्रवेश दर	१२१.९	१०८.३	११५.४
२.३	कक्षा १-५मा खुद भर्ना दर	९७.१	९५.९	९९.५
२.४	कक्षा १-५माकूल भर्ना दर	११९.३	१११.६	११९.३
२.५	कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर		९२.९३	९४
२.६	प्राथमिक कक्षा ५पूरा गर्ने दर	NA	९१.२३	९३
२.७	कक्षा १-५कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समतासूचाङ्क	NA	०.९३	१
२.८	कक्षा १-८मा खुद भर्ना दर	९३.८	९२.१	१००
२.९	कक्षा १-८मा कूल भर्ना दर	११०.४	११३	११५
२.१०	कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	७९.९	९२.४९	९३
२.११	कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर	७२.७	७३	७५
२.१२	कक्षा १-८ को खुदभर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९८	०.९५	०.९९
२.१३	आधारभूत तहमहिला शिक्षककोप्रतिशत	४३.७	४१.९२	५०
३.	माध्यमिक शिक्षा (९-१२)			
३.३	कक्षा ९-१२ माखुद भर्ना दर	४७.६	४६.३७	५०
३.४	कक्षा ९-१२ माकूलभर्ना दर	७१.४	७०.६	८०

३.५	कक्षा ११-१२मा कूल भर्ना दर	५१.४	४७.५	५०
३.६	कक्षा ११-१२मा खुद भर्ना दर	२५.८	२५.७५	३०
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६०.५	५५	६०
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	२४	३०	३५
३.९	कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक कक्षा ९-१२	१.०१	१.२	१.१
३.१२	प्राविधिक शिक्षा विद्यार्थी भर्ना प्रतिशत	NA	१०.७	२०
३.१३	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	NA	NA	७०
४.	अनौपचारिकशिक्षा र निरन्तर सिकाइ			
४.१	साक्षरता दर (१५वर्ष भन्दा माथि) (%)	५८	८५.८७	९५
४.२	साक्षरता दर (६वर्ष भन्दा माथि) (%)	७८	८५.४	९८
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	९२	९७.९	१००
५.	सुशासन तथा व्यवस्थापन			
५.१	कक्षा १-५ माविद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	NA	८४:१	५०:१
५.२	कक्षा ६-८ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	NA	९६:१	६०:१
५.३	कक्षा १-८ माविद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	NA	९०:१	७५:१
५.४	कक्षा ९-१० मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	NA	१३५:१	१००:१
५.५	कक्षा ९-१२ माविद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	NA	१९७:१	१००:१

परिच्छेद -३

शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु

३.१ परिचय

राइनास नगरपालिकाले विद्यालयको शैक्षिक सुधारका लागि निर्माण गरेको यो ५ वर्षे शैक्षिक योजनाको मस्यौदा हो । यस योजनामा विभिन्न उपक्षेत्रहरु निर्माण गरी योजनालाई व्यवस्थित गरिएको छ । योजनाको पहिलो परिच्छेदमा वर्तमान अवस्थाको समग्र समीक्षा गरिएको छ । समीक्षाले आवश्यकता र प्राथमिकता पहिचान गर्ने आधार तयार गरेको छ । परिच्छेद २ मा योजनाको दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरु पहिचान गरिएको छ । यस परिच्छेद भित्रका उपक्षेत्र भित्र बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षाको पहिचान गरी चुनौती पहिचान गरिएको छ । पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास जस्ता उपक्षेत्रसँग अन्तर विषयको वर्तमान अवस्था समीक्षा गरी चुनौती पहिचान गरिएको छ ।

प्रत्येक क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा र पहिचान गरिएका चुनौतीहरुलाई दृष्टिगत गरेर योजनाको उद्देश्य, चुनौतीहरुको सामना गरी उद्देश्य प्राप्तिका लागि उपक्षेत्रगत रणनीतिहरु प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यहरु निर्धारण गरिएको छ । यस खण्डमा नेपालको संविधानले निर्देशित गरेका दृष्टिकोण मौलिक अधिकार, निजी संरचना, शिक्षा सम्बन्धी नीति, दिगो विकासको लक्ष्य, अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा शिक्षा सम्बन्धी प्रतिवद्धता, सोही योजनालाई समेत आधार लिने र विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को संरचनालाई समेत महत्वपूर्ण आधार मानिएको छ । यसैको आधारमा यस उपक्षेत्रहरुमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौती पहिचान गर्नुका साथै योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरु प्रमुख नतिजा आँकलन, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु समावेश गरिएको छ ।

३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.२.१ परिचय

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाबालबालिकाहरुलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने एउटा कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रमले विद्यालय जाने उमेर पूर्वका बालबालिकाहरुको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, सामाजिक तथा संवेगात्मक जस्ता सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग पुग्दछ। नेपालको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा राष्ट्रिय शिक्षा निति २०७६ मा चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाहरुको लागी एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको सोही योजनामा पनि प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रमलाई जोड दिइएको सन्दर्भमा यस राइनास नगर शिक्षा योजनामा पनि सो कार्यक्रमलाई समावेश गरिएको छ। यस कार्यक्रमलाई सबै बालबालिकाहरुको पहुँच सम्म पुऱ्याउनको लागि सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था,स्थानीय सरकार,समुदाय, विद्यालयहरु तथा आम सरोकारवालाहरुले हातेमालो वा सहयोग गर्न आवश्यक छ। यस योजना अवधिका लागि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका उद्देश्य,नीतिहरु,कार्यक्रम कार्यान्वयनका प्रमुख नतिजा र योजनाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था:

यस राइनास नगरपालिका अन्तर्गत कुल ३८ वटा बालविकास केन्द्रहरु रहेका छन् । नगरपालिका भित्र ३ वर्ष उमेर समूहका र चार वर्ष उमेर समूहका गरी जम्मा ६८५ बालबालिकाहरु रहेका छन् । यस नगरपालिका भित्र संचालित बालविकास केन्द्रमा केही उमेर नपुगेका बालबालिका समेत बालविकास केन्द्रमा जाने गरेको पाइन्छ। बालविकास केन्द्र संचालनका लागि छुट्टै भवन तथा कक्षाकोठा व्यवस्थापन धेरै जसो विद्यालयमा भएको र केही विद्यालयमा नभएको देखिएको र केन्द्रद्वारा संचालित बालविकास केन्द्रको व्यवस्थापन पक्ष सन्तोषजनक देखिए पनि समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रहरुको व्यवस्थापन कमजोर रहेको छ र बालविकास केन्द्रमा बालविकास सहजकर्ताहरुको सेवासुविधा, समेत स्पष्ट गर्नुपर्ने अबस्था रहेको देखिन्छ ।

३.२.३ उद्देश्यहरु

सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न निम्न लिखित विशिष्ट उद्देश्यहरु किटान गरिएको छः

१ चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरुलाई बालविकास शिक्षामा पहुँच बनाउन। .

२ उमेर समूहका बालबालिकाहरुलाई सर्वाङ्गीण विकास सहित आधारभूत शिक्षाको तयारीमा पहुँच पुऱ्याउन ।

३ बालविकास तथा शिक्षाका क्षेत्रहरुमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्ना।

४ बालविकास मा आउने उमेरका सबै बालबालिकाहरुलाई बालशिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउन ।

३.२.४ रणनीतिहरुः

योजनाका उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरु अबलम्बन गरिने छः

- संघीय सरकारले अवलम्बन गरेको मापदण्ड र ढाँचा अनुसार अनुदानका आधारमा बालविकास तथा शिक्षाको संचालन तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।
- प्रदेश सरकारको सहयोगमा क्षमता विकास समन्वय तथा सहजिकरणका माध्यमबाट स्थानीय सरकारलाई सहयोग गर्ने ।
- बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुर्नवितरण र नयाँ स्थापनाको व्यवस्था गरिने छ ।
- भौगोलिक जटिलता र लक्षित समुदायका बालबालिकाहरुका लागि नमुना विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिने छ ।
- बालबालिकाको शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सिकाइको आवश्यकता सम्बोधन गर्न पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गरिने छ ।
- बालविकास तथा शिक्षामा लगानी सुनिश्चित गर्न केन्द्रीय सरकारको मापदण्ड अनुसार कार्यान्वयन गरिने छ ।
- बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिताका लागि परिवार समुदाय निजि, संघसंस्था, क्षेत्र र विद्यालयलाई जिम्मेवार गराइने छ ।

३.२.५ उपलब्धि तथा नतिजाः

(क) उपलब्धिः सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने छ ।

(ख) प्रमुख नतिजाहरुः

- चार वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरुलाई एक वर्षको शिक्षा कार्यक्रममा सहजै पहुँच हुने ।
- बालबिकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्न अबसर हुने ।

- मन्तेश्वरी तालिम प्राप्त शिक्षक र बालबालिकाको हेरचाहका लागि सहायक कर्मचारी सहितको बालविकास केन्द्र रहने ।
- समय अनुसारको पाठ्यक्रम परिमार्जन गरी गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित हुने ।
- बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा सबै तहका सरकार समुदाय विभिन्न,परिवार,संघसंस्था र विद्यालयको जिम्मेवारी हुने ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य						लक्ष्य	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रवोधिकरण गर्ने	बाबिके	१०	१०	१०	४	४	३८	५ वर्षको	
२	प्रारम्भिक बालविकासको नक्साङ्कन र अनुमति	संख्या	५	५	५	७	५	२७	५ वर्षको	
३	दुर्गम तथा लक्षित वर्गका बालबालिकालाई वैकल्पिक विकास केन्द्र संचालन गर्ने	संख्या	२	२	३	३	४	१४	५ वर्षको	
४	बालविकास केन्द्रको पाठ्यक्रम प्रवोधिकरण गर्ने	पटक	३८	३८	३८	३८	३८	१९०	५ वर्षको	
५	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका लागी अपाङ्गमैत्री शौचालय सहित कक्षा कोठाको व्यवस्था गर्ने	वटा	१	४	८	१०	१५	३८	५ वर्षको	
६	बालउत्थान र खेलकुद तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था	बाबिके	५	१०	५	५	१३	३८	५ वर्षको	
७	अभिभावक शिक्षा	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५ वर्षको	
८	सहजकर्तालाई मन्तेश्वरी तालिमको व्यवस्था	जना	३८	३८	३८	३८	३८	१९०	५ वर्षको	
९	स्वास्थ्य परीक्षणखोप , बृद्धि,अभिलेख अनुगमन रकुपोषित बालबालिकालाई आवश्यक प्रवन्ध	जना	५	१०	५	५	१३	३८	५ वर्षको	

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य						लक्ष्य	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१०	व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई अभिमुखीकरण तालिमको व्यवस्था	केन्द्र	५	१०	५	५	१३	३८	५ वर्षको	
११	शैक्षिक सूचना प्रणालीमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	केन्द्र	५	१०	५	५	१३	३८	५ वर्षको	
१२	अनुगमन सुपरीवेक्षण सहयोग तथा सहजीकरण	केन्द्र	५	५	५	५	५	२५	५ वर्षको	
१३	सहयोगीको व्यवस्था	संख्या	५	५	५	५	५	२५	आवश्यकता अनुसार	

३.३ आधारभूत शिक्षा

३.३.१ परिचय

शिक्षा ऐन २०२८ को आठौँ संशोधनसम्म ८ अनुसार प्रारम्भिक बालशिक्षादेखि कक्षा २०७३- दिइने शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा भनिन्छ । नेपालको संविधान २०७२ ले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुनेसो तहको / शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई जीवनपर्यन्त सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी मुलुकको सामाजिक र आर्थिक रुपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई व्यक्तिको मौलिक अधिकारको रुपमा लिएको छ । यस तहको शिक्षामा समता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने दायित्व सरकारको हो । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ ले यस तहको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको हुने र आधारभूत तहको सबै बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछभनी व्यवस्था गरेको छ । यस तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार र सङ्घ र प्रदेशको पनि दायित्व रहेको छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यस राइनास नगरपालिकाको आधारभूत शिक्षा अन्तरगत कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर तथा समता र व्यवस्थापकीय प्रबन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी ५ वर्षको लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्‍याउन यस राइनास नगरपालिकामा भएका तथ्यगत तथ्याङ्क निम्न अनुसार रहेको छ :

कक्षा १-५ को खुद भर्नादर	९५.५
कक्षा ६-८ को खुद भर्नादर	८८.३

यस राइनास नगरपालिकामा २९ वटा विद्यालयहरू आधारभूत तह सञ्चालित छन् । जसमा ४ वटा संस्थागत २५ वटा सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् । IEMIS २०८२ को आकंडा अनुसार कक्षा १ देखि ५ सम्म कूल विद्यार्थी १३९७ जना अध्ययनरत छन् भने कक्षा ६-८ मा ९६४ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेको पाइन्छ ।

शैक्षिक सत्र २०८२ को राइनास नगरपालिकाको औषत सिकाइ उपलब्धी कक्षागत रूपामा:

कक्षा	नेपाली	अंग्रेजी	गणित	सामाजिक	विज्ञान
१	५७.९५	५८.०८	५७.४३	५८.३२	५७.४७
२	६१.२७	६३.५१	५८.६७	६२.६१	६१.८७
३	६२.६८	६१.०६	५५.९३	६३.५४	६५.३०
४	५७.६८	५८.६२	५४.४९	५८.५०	५७.८०
५	५९.३२	५७.८९	५२.७२	५८.८९	५७.५३
१-५	५९.७७	५९.८३	५५.८४	६०.३७	६०.१९
६	५७.०९	५६.०६	५०.९७	५४.७९	५४.८४
७	६०.०८	५३.६६	४९.७७	५६.३५	५५.८३
८	५७.३८	५१.८२	४८.५३	५३.२९	५१.५६
१-८	५८.१८	५३.८५	४९.७६	५४.८१	५४.०७

यस तहको शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था तथा भौगोलिक अवस्थितिका कारणले असमानता रहेकोछ । दलित छात्राहरूको अति गरिबी विद्यालयको पहुँच पुर्‍याउन कठिन छ । विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री र सुरक्षित बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित पार्ने पोषण,स्वास्थ्य, सरसफाइ, दिवा खाजा जस्ता सेवालाई सुधार गर्नुपर्ने छ । पेशागत रूपमा सक्षम योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता, विद्यालय नेतृत्व र व्यवस्थापनमा भएको समस्याले पनि आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर व्यवस्थापनमा असर परेको देखिन्छ । यस तहमा विद्यालय छाड्ने, कक्षा दोहोर्‍याउने, उच्च दरका कारण तह पूरा गर्ने दरमा अपेक्षित सुधार नहुँदा यस तहको आन्तरिक सक्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस तहमा प्रारम्भिक कक्षाको पढाइ तथा गणितीय सिपको सिकाइ स्तर न्युन छ । कोभिड महामारीको कारणले अवरुद्ध भएको शिक्षण सिकाइले थप समस्या सिर्जना भएको छ । प्रकोप सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिमा पनि सिकाइ निरन्तर हुन सकेको छैन । पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने कार्यमा सुधारको आवश्यकता छ । सिकाइ स्तर सुधारमा शिक्षकको पेशागत विकास, अनुगमन,सुपरीवेक्षण व्यवस्थित गर्नु आवश्यक छ । सिकाइप्रति विद्यार्थी जवाफदेही भई विद्यालयमा आवश्यक न्युनतम सिकाइ पूर्वाधार र वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । केन्द्र,प्रदेश र स्थानीय तहका कार्यक्षेत्र तथा कार्य प्रक्रिया र उत्तरदायित्व सम्बन्धमा थप स्पष्टताका लागि थप कानुनी प्रबन्ध आवश्यक छ । त्यसै गरी प्र.अ. नेतृत्वमा व्यवस्थापन सीप शिक्षकको सुपरीवेक्षण र क्षमता विकासमा सुधार गर्न आवश्यक छ । विद्यालयको गुणस्तरमा अभिभावकहरूको सहभागिता बढाई बि.ब्य.स र शि.अ.सको क्षमता विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

माथि गरिएको विश्लेषणका आधारमा आधारभूत शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू देखिएका छन् :

१. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।
३. आधारभूत तहमा सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने ।

४. आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने ।
५. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा शिक्षकको दक्षतामा वृद्धि गरी सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्ने ।
६. विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन र वैकल्पिक प्रबन्धसमेत गरी पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
७. पोषण, स्वास्थ्य, दिवा खाजालगायत विद्यार्थी सहायता प्रणालीको उचित व्यवस्था गर्ने ।
८. विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने ।
९. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति थप सजक र प्रभावकारी बनाउने ।
१०. शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई प्रविधिको पहुँच वृद्धि गर्ने ।
११. विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने ।
१२. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्ने र आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी विश्वसनीय र वैध बनाउने ।
१३. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई व्यवस्थित बनाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाउने ।

३.३.३ उद्देश्य

यस योजनाको अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमको समग्र उद्देश्य आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु रहेको छ । यस योजनाले आधारभूत शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य राखेको छ:

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पुरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
४. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी समतामूलक र सुरक्षित बनाउनु,
५. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल र जवाफदेही बनाउनु,
६. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र अन्तरसम्बन्धित विषयबस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.३.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. संघीय मापदण्डअनुसार स्थानीय तहले आवश्यक समन्वय गरी विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन गरिने छ ।
२. स्थानीय सरकारले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहले थप आवश्यक कानून तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाइने छ ।

३.स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र,विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक वैकल्पिक व्यवस्था मिलाइनेछ ।

४.आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवश्यक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गरिने छ ।

५.सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरिने छ ।

६.न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउन स्थानीय तहले संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने,

७.कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणको व्यवस्था र तालिम, तयारी, प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

८.शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकहरूको क्षमता विकास, उत्प्रेरणा र व्यवस्थापन तथा सूचना सञ्चार प्रविधिसँग परिचित गराई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गरिने छ ।

९.विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण गरिने छ ।

१०.विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा सङ्घसंस्थाको सहकार्यमा स्थानीय तहले विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

११.विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराइने छ ।

१२. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्न तीनै तहका सरकारले सहकार्य गर्नेछन् र विद्यालयले दिवाखाजा व्यवस्थापन गरिने छ ।

१३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

१४. स्थानीय तहले आवश्यक सहकार्य गरी विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

१५. विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोग गरी सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा विस्तार गरिने छ ।

१६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूप सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनका लागि व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्नुका साथै अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन तथा सुधार गरिने छ ।

१७. संघीय सरकारले शिक्षकको न्यूनतम योग्यता र तयारीको मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातलगायत शिक्षक दरबन्दीका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी स्थानीय तहका लागि दरबन्दी निर्धारण गरिने छ र स्थानीय तहले आवश्यकताअनुसार शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्नेछ ।

१८. नतिजाप्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरिने छ ।

१९. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित तथा सुधारमा क्षेत्र पहिचान गरिने छ ।

२०. शिक्षक पेशागत विकास र सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcome)

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरु

१. सबै बालबालिका आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी हुने।
२. सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता पूरा गर्ने।
३. न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने।
४. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार हुने।
५. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।
६. आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक समता सूचकमा सुधार हुने।
७. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने।
८. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइलाई सहयोग हुने।
९. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने।

३.४ माध्यमिक शिक्षा

३.४.१ परिचय

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत तह र माध्यमिक तह गरी विभाजन गरेको छ । यसले कक्षा १- ८ लाई आधारभूत शिक्षा र ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा हुने गरी पाठ्यक्रम तयार गरेको छ । माध्यमिक तहको शिक्षाले संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो । नेपालको संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ । नेपालको संविधानले माध्यमिक विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच निःशुल्क हुने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ । विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान प्रविधि तथा सीपका बारेमा अध्ययन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशील अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ ।

वर्तमान व्यवस्था अनुसार माध्यमिक तहमा साधरण र प्राविधिक गरी २ धारमा शिक्षालाई व्यवस्थापन गरेको छ । कक्षा ११ र १२ मा एकलपथीय पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ । प्राविधिक धारका विद्यालयहरू कक्षा ९ देखि सञ्चालन हुने नीतिगत व्यवस्था छ । संविधानले प्रदत्त गरेका शिक्षाका अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहले शैक्षिक नीति तथा योजना निर्माण गर्न अपरिहार्य भएको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था:

राइनास नगरपालिकामा ११ वटा माध्यमिक तह संचालन भएका विद्यालय छन् । यी विद्यालय मध्ये ८ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू कक्षा १-१२ सम्म सञ्चालन भएको छ भने अन्य ३ वटा विद्यालयहरू कक्षा १-१० सम्म मात्र सञ्चालन भएको छ । त्यस्तै ३ वटा विद्यालयमा पशु विज्ञान, बाली बिज्ञान र सिभिल इन्जिनियरिङ्ग प्राविधिक धारहरू समेत सञ्चालनमा रहेका छन् ।

३.४.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्य राखेको छः

१. माध्यमिक तहमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
२. माध्यमिक तहको विषयगत सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु ।
३. माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
४. खुद भर्नादर बढाउनु ।
५. विद्यालयलाई बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
६. विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ।
७. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप समय सापेक्ष बनाउँदै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु ।
८. आपतकालीन अवस्थामा समेत शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिन सकिने अवस्था निर्माण गर्नु ।
९. माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको दरबन्दी व्यवस्था र वृत्ति विकासमा जोड दिनु ।
१०. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्नु ।
११. आवसीय विद्यालयका साथै यातायातको सुविधा विस्तार गर्नु ।
१२. आवश्यकतानुसार प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको स्थापना र व्यवस्थापन गर्नु ।
१३. विद्यार्थीहरूलाई भूकम्प, बाढी पहिरो, आगोलागी जस्ता प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, दुर्घटना इत्यादि विपदमा सुरक्षित हुँदै एक अर्कामा सहयोगी भावनाको विकास गर्नु ।
१४. विद्यार्थीहरूमा पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु ।
१५. मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।
१६. शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्दै जिल्ला एवम् प्रदेशमा अग्रणी स्थानमा रहने वातावरण निर्माण गर्नु ।

३.४.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. विद्यालयहरूको वास्तविक अवस्था र नक्साङ्कन गरी सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयको पुनर्वितरण तथा समायोजन गरिने छ ।
२. अति गरिब र समावेशीताका आधारमा समायानुकूल छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिने छ ।
३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चित गरिने छ ।
४. संघीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी माध्यमिक विद्यालयको क्षमता विकास गरिनेछ ।
५. संघीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी शिक्षकहरूलाई पेशागत र पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
६. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको विस्तार गरी शिक्षणलाई सहयोग गरिने छ ।
७. सिकाइ उपलब्धि कम भएका विद्यार्थी पहिचान गरी अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
८. जीवनपयोगी सिकाइसँग जोडेर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्थापन गरिने छ ।

९. सिक्दै कमाउँदै (learning by doing) को मान्यतालाई प्रयोगमा ल्याइने छ ।
१०. सूचना प्रविधिको अधिकतम् उपयोग गर्दै स्टिम(STEM) को अवधारणा अनुसार शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने छ ।
११. गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयहरूलाई दैनिक जीवनसँग जोडेर विद्यार्थी, अभिभावक र शिक्षकमा सहज अनुभूति हुने गरी वातावरण तयार गरिने छ ।
१२. विद्यालय व्यवस्थापन र प्रशासनिक कार्य चुस्त दुरुस्त राख्न यातायातका साधनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१३. छुट्टै प्रशासनिक नेतृत्वमा थप सुविधा सहित विद्यालयको दैनिक कामकाज सञ्चालनमा जोड दिइने छ ।
१४. विद्यालयमा स्वास्थ्य कर्मचारी र सुरक्षा गार्डको व्यवस्थापनमा जोड दिइने छ ।
१५. शिक्षकको निरन्तर अध्यावधिक हुन अभिप्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरी दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिने छ ।
१६. संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा विद्यालय कर्मचारीको दरबन्दी सिर्जना गरिने छ ।
१७. विद्यार्थीको अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलाप (संगीत, नृत्य, गायन, खेलकुद आदि) को स्तरन्तोति गर्न शिक्षकको व्यवस्थापन गरिने छ ।
१८. सुविधासम्पन्न वालमैत्री भौतिक संरचना र कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गरिने छ ।
१९. घेरावार, स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान र हरित विद्यालय व्यवस्थापनमा जोड दिइने छ ।
२०. विद्यालय अनुगमन, कक्षा अवलोकन, सुपरीवेक्षण र शिक्षक सहायता जस्ता कार्यलाई प्रभाकारी बनाइने छ ।
२१. विद्यालय सुधार योजना, शैक्षणिक योजना, वार्षिक कार्यतालिका निर्माण र प्रयोग जस्ता विषयमा क्षमता अभिवृद्धि गरी शिक्षकको कार्यसम्पादन, कार्य प्रभावकारितार जवाफदेहितामा वृद्धि गरिने छ ।
२२. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना, गणित, अङ्ग्रेजी लगायत अन्य विषयका शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था र प्रयोगमा वृद्धि गरिनेछ ।
२३. हाल सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको उचित व्यवस्थापन गर्दै आवश्यकताका आधारमा स्थान आवसीय एवम यातायात सेवा विस्तार गरी विद्यार्थी संख्या बढाउन उत्प्रेरित गरिनेछ ।
२४. आपतकालीन परिस्थितिमा शिक्षण कार्य सञ्चालनका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको क्षमताको विकास गरिने छ ।
२५. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद व्यवस्थापनमा विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई पूर्वतयारी भई विपदमा सहयोगका लागि तयारी हुन जोड दिइने छ ।
२६. विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षणका साथै जङ्क फुड (पत्रु खाना) को प्रयोगलाई निषेध गरी स्थानीय अर्गानिक खाद्य पदार्थको प्रयोग गरी विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गरिनेछ ।
२७. निरन्तर अनुगमन र उत्प्रेरणाका माध्यमबाट शिक्षकलाई योजना सहित कक्षाकोठामा प्रवेश गर्ने र अधिकतम समय व्यवस्थित गर्ने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

३.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच भई गुणस्तरमा सुधार हुने ।

ख) नतिजा

१. सबै वालवालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दर वृद्धि हुने ।

२. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषय शिक्षकको व्यवस्था भएको हुने ।
३. माध्यमिक विद्यालय तह पार गर्ने विद्यार्थीहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि पूरा गरेको हुने ।
४. माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने ।
५. विद्यालयहरू बालमैत्रीसमावेशी र सुरक्षित हुने , ।
६. विद्यार्थीसरोकारवालाहरू जवाफदेही हुने ,प्रशासक ,शिक्षक , ।
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायत अन्य प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने ।
८. विद्यार्थीहरू विभिन्न सामाजिक कार्यहरू ,स.रे.जु)वालकत्वमा संलग्न रही प्राकृतिक प्रकोप (स्काउट आदि , तथा विपदमा सहयोगीका रूपमा सहभागी हुने ।
९. कम्तीमा एउटा माध्यमिक विद्यालय आवासीय विद्यालयको रूपमा स्थापना हुने ।
१०. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता तथा वृत्ति विकास भई पेश प्रति उत्प्रेरित हुने ।
११. शिक्षक र विद्यार्थी सिकाइप्रति अभिप्रेरित भई शैक्षिक समग्री निर्माण र प्रयोगमा क्रियाशील रहने ।
१२. प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा विषयगत ल्याबको व्यवस्था हुने ।
१३. सबै माध्यमिक विद्यालयका एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था भएको हुने ।
१४. सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक जना स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था भएको हुने ।

३.५ उच्च शिक्षा

३.४.१ परिचय

नेपालको संविधानले उच्च शिक्षा प्राप्त गरिसकेपछि न्युन, मध्यम, दक्ष र उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । स्नातक उत्तीर्णपछि मध्यम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ भने स्नातकोत्तर र सोभन्दा माथि उत्तीर्णपछि उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । राइनास नगरपालिकाभित्र हाल सम्म उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि कुनै पनि क्यापस स्थापना भएको छैन ।

३.६ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा

३.५.१ परिचय

कामसँग शिक्षालाई जोड्नु र दक्ष जनशक्तिलाई राष्ट्र निर्माणमा प्रयोग गर्न प्राविधिक शिक्षा आवश्यक छ । शिक्षाले विकासलाई निकास दिन सक्नुपर्छ । त्यस्तो परिकल्पना प्राविधिक शिक्षाबाट मात्र सम्भव छ । प्राविधिक शिक्षालाई स्थापना नगरी गरिने शिक्षाबाट केवल शिक्षित बेरोजगार मात्र उत्पादन हुन्छन् । हाम्रो शिक्षा प्रणालीलाई संरचनागत रूपमा बदल्न र शिक्षाबाट जीवन यापनामा सहयोग पुऱ्याउन प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको महत्व झन् बढेको पाइन्छ । हाम्रो नगरपालिकालाई समृद्ध नगरपालिका बनाउन नगरपालिकामा उपलब्ध स्रोत साधनलाई अधिकतम उपयोग गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न अपरिहार्य हुन्छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकास गरी न.पा.मा हरेक प्राविधिक क्षेत्रमा सु-निश्चित हुने जनशक्ति उत्पादन हुन सकेमा न.पा. समृद्ध बन्ने कुरामा कुनै दुई मत रहन्न ।

शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगार र रोजगारलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न सकिन्छ भने राज्यलाई शैक्षिक बेरोजगार भीड थग्न थप चुनौती हुने देखिन्छ । नेपालमा सीप र व्यवसायको विकास, हस्तकला, मूर्तिकला र वास्तुकलाको वस्तुहरूको उत्पादन लिच्छवीकालदेखि नै भएको पाइन्छ । औपचारिक

रूपमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं. १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुलचोक इन्जिनियरिङ कलेज) बाट भएको हो । सधन रूपमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गर्न वि.स. २०६८/०६९ देखि भएको हो । हाल नेपाल सरकार शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र र प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) ले प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारका विद्यालयहरू सञ्चालन गरिरहेका छन् । नेपाल सरकारको एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालय नीति समेत रहेको छ ।

३.७ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

३.७.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो। यो एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो । पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने ज्ञान, सीप तथा अभिवृत्तिबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्वपरिवेश अनुकूल समायोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसाव्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक कृयाकलापमा संलग्न हुन सहयोग पुग्दछ र पुग्नुपर्दछ । पाठ्यक्रम सान्दर्भिक, विभेदरहित, समतामूलक, समावेशी, प्रविधिमैत्री, सिकारु केन्द्रित सिक्नु र तथ्यपरक हुनुपर्दछ। वास्तवमा मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाको रुचि, सामाजिक मूल्य-मान्यता र समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सीप तथा परिवेश अनुकूल पाठ्यक्रम एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो । विद्यालय पाठ्यक्रमको दस्तावेजीकरण विकास वि.स. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना देखि प्रारम्भ भएको पाइन्छ।

यसैगरी माध्यमिक तह कक्षा ९-१० र कक्षा ११-१२ मा पनि छुट्टाछुट्टै पाठ्यक्रम तयार भई कार्यान्वयन भई रहेको छ । विद्यालयको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिकबनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवन उपयोगी सीपसमावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप रणनीति बनाइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा , इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। पाठ्यक्रममा सान्दर्भिक र व्यवहारिक बनाउन प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिकलगायतका व्यवहारिक अभ्यासमा यथेष्ट जोड दिइएको छ। पाठ्यक्रमको गहन उद्देश्यलाई पूरा गर्न तथा सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक सीपमार्फतान्तरण गर्न सह क्रियाकलाप/अतिरिक्तक्रियाकलापमा जोड दिइएको छ।

आदर्श मनुष्य तयार पार्ने उद्देश्यले पूर्वी दर्शनका वेद, योग, संस्कृत भाषा, संस्कृत व्याकरण जस्ता विषयहरू समावेश गरिएका छन् भने स्थानीय परिवेशमा अनुसार आयुर्वेद, जडिबुटी जस्ता विषयहरू स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ। व्यवसायिक शिक्षा, स्वास्थ्य शारीरिक र वातावरण शिक्षा, सिर्जनसिल तथा अभिव्यक्तशील कला जस्ता परम्परागत विषयलाई निरन्तरता दिँदै हस्तकला, वास्तुकला, चित्रकला, नृत्य,संगीत, धर्म तथा संस्कृति जस्ता मौलिक विषयहरू संलग्न गरी पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउनु न्यायोचित देखिन्छ । विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसारको पाठ्यक्रम हाल सबै तह र कक्षामा लागु भई कार्यान्वयनमा रहेको छ । साथै विद्यालय शिक्षाको मूल्याङ्कनका लागि लेटर ग्रेडिङ निर्देशिका २०८३ लागु गरिएको छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता अनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा वा बहुभाषाप्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवन उपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्ने प्रयास भएको छ। विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अंगको रूपमा लिएको छ। माध्यमिक तहको पाठ्यक्रममा प्राविधिक धारको पनि व्यवस्था गरिएको छ। पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू सहज ढंगले शिक्षणगर्न विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरू तथा शिक्षक

निर्देशिकातयार गरिएका छन् । मातृभाषाका पाठ्य सामग्रीहरू पनि तयार गरिएका छन्। पछिल्लो चरणमा सिकाइलाई कामको संसारसँग जोड्न स्टेम शिक्षाको अवधारणालाई पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ। स्टेम भनेको बिज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित विषयका ४ विशिष्ट विद्यामा विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्ने अवधारणामा आधारित एउटा पाठ्यक्रम हो। जसले विद्यार्थीलाई अनुसन्धानमुखी बनाई विविध प्रकारका समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ। साथै उनीहरूमा रचनात्मकता, तार्किक सोच, विश्लेषणात्मक सिप, नवप्रवर्तन गर्ने क्षमता र समस्या समाधान गर्ने क्षमताको विकास हुन जान्छ। तसर्थ विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित जस्ता विषयहरूलाई एकीकृत रूपमा अगाडि बढाइएको छ। स्टेमले मूलतः अनुसन्धानमा आधारित मानिसको दैनिक जीवनसँग जोडिएको विषय सिकाउँछ। जसले गर्दा सिकारु कामको वास्तविक संसारसँग जोडिन्छ र प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा खरो रूपमा उत्रिन सक्दछ। विद्यालय तहको नयाँ पाठ्यक्रममा थुप्रै कुराहरू सकारात्मक हुँदाहुँदै पनि कार्यान्वयनको पाटोमा थुप्रै चुनौतीहरू रहेका छन्।

नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था र विद्यालयमा आधारित पेशागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन, स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि क्षमता विकास, पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता, पाठ्यक्रम विकास तथा अध्याबधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउने, प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकता अनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोग, विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन र समायोजन, अपाङ्गताको प्रकृति अनुसार पाठ्यक्रममा लचकता प्रदान गर्ने, पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तकनीतिको कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोड्ने, सिकाइ सहजीकरण र मूल्यांकनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग वर्तमान नयाँ पाठ्यक्रममा रहेका चुनौतीहरू हुन्।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । नेपालमा विक्रम सम्वत् २०२८को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा पहिलोपटक पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो । विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोही अनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन कारण गर्ने परिपाटी सुरु भएको थियो । समयको मागसँगै वि.सं. २०७६ सालमा विद्यालय शिक्षाको नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोही वर्ष लागु गरियो वि.सं. २०७८/०७९ मा कक्षा २,३, ६ र १२ मा नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सँगै हाल कक्षा १-१२ सम्म पूर्ण रूपमा विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम २०७६ अनुसार निर्माण गरिएका पाठ्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ अनुरूपको पाठ्यक्रममा कक्षा १-३ सम्म अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई एकीकृत गरिएको छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने जिम्मेवारी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषदलाई प्रदान गरिएतापनि कक्षा १-३ सम्म ५ पाठ्य घण्टा र १६० कार्यघण्टा बराबरको मातृभाषा स्थानीय विषय स्थानीय तहले निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । मूल्याङ्कन सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्थालाई हेर्दा कक्षा १-५ सम्म सबै निरन्तर मूल्याङ्कनका आधारमा कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था रहेको छ । कक्षा ६-८ मा ५०% निरन्तर र ५०% आवधिक परीक्षाबाट हुने व्यवस्था रहेको छ । साथै कक्षा ९-१२ मा ७५% बाह्य र २५ % आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

३.७.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिमको संशोधित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नु ।
२. कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण गरी समय सापेक्ष सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई कार्यान्वयन गर्नु ।
३. सिकाइ दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक परिवेश अनुसार सिकारूमा ज्ञान सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु।
५. सिकारूको सिकाइलाई निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्नु ।
६. सामुदायिक विद्यालयहरूमा विज्ञान तथा प्राविधिक शिक्षाको समयानुकूल विकासको लागि आवश्यक पूर्वाधारजन्य क्षमताको विकास गर्ने ।
७. विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापमा संलग्न गराइ थप क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।

३.७.४ रणनीति

उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

- प्रत्येक विद्यालयका शिक्षकहरूलाई राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिम निर्माण र संशोधन भएका नयाँ पाठ्यक्रम विद्यालय स्तरमा प्रवोधिकरण गरी सोही अनुसार शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा लगाइने छ ।
- स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी स्थानीय तहले स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण तथा परिमार्जन गराई सोको कार्यान्वयनको लागि विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइने छ ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम सँग सम्बन्धित पाठ्यसामग्रीको विकास र प्रयोगको लागि विद्यालयलाई सक्षम बनाइनेछ । सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गरिने छ ।
- विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ।
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रवोधीकरण गरिने छ ।
- विपत, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सामुदायिक विद्यालयको संरचनागत सुधार गर्ने र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
- शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामाग्रीहरू सर्वसुलभ हुने गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।
- पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकको पेशागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिइने छ ।
- शिक्षण सिकाइलाई वालकेन्द्रित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री बनाइ सूचना, सञ्चारको उचित प्रयोगद्वारा सिकाइलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
- विद्यालयहरूलाई वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ अनुरूपका शैक्षिक क्रियाकलापमा सक्षम बनाइदै लगिने छ ।

- सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
- सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास उचित प्रयोग गर्ने क्षमताको विकास गरी कक्षागत वा तहगत रूपमा प्रविधिमा शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगमा ल्याइने छ ।
- हरेक सामुदायिक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाइ सामग्रीयुक्त पुस्तकालयको स्थापना सुनिश्चित गरिने छ ।
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षाको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्ने ।
- आधारभूत तहमा हुने स्तरीकृत परीक्षालाई सुधार गरिनेछ ।
- सिस्टमको अवधारणा अनुसार गणित र विज्ञान विषयको उपलब्धि वृद्धि गर्न शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने छ ।
- विज्ञान तथा गणित विषयमा सृजनात्मक सामग्री प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
- पूर्वीय दर्शनमा आधारित योगा, ध्यान, व्यायम, प्राकृतिक चिकित्सा, बुद्ध उपदेश इत्यादि विषयमा प्रयोगात्मक कार्यसँगै छलफल गराइने छ ।
- पालिका भरी पाठ्यपुस्तकमा एकरूपता ल्याउने र आवधिक परीक्षा बार्षिक परीक्षालाई व्यवस्थित, विश्वासनीय बनाउन विषय शिक्षकलाई प्रश्नपत्र निर्माण तालिम दिने, प्रश्नलाई विज्ञ समूहद्वारा मोडरेसन गरी पालिका भरी एउटैप्रश्न पत्र प्रयोग गरिनेछ ।
- प्रत्येक परीक्षालाई मर्यादित, प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन फरक विद्यालयबाट सुपरिवेक्षकको व्यवस्था गरिनेछ। साथै BLE परीक्षामा केन्द्राध्यक्ष तथा फरक विद्यालयबाट निरीक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।
- पालिकाभरी कक्षा १-५ सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक रूपमा बैङ्क खाता मार्फत आर्थिक सहायता प्रदान गरिनेछ ।
- प्रत्येक शैक्षिक सत्र सुरुवातमा पालिकाभरीका विभिन्न विषयका विषयगत समिति, विज्ञ समिति निर्माण गरी वार्षिक शैक्षिक योजना बनाइनेछ ।
- पालिकाभरी विद्यार्थी पोशकमा एकरूपता ल्याइनेछ । साथै असक्षम र सहारा विहिन विद्यार्थीलाई सहायता प्रदान गरिनेछ।

३.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

क) उपलब्धि

पाठ्यक्रम समय सान्दर्भिक र व्यवस्थित भई दैनिक जीवनमा आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित, सृजनशील, सकरात्मक सोच भएका, सिकाइप्रति प्रतिवद्ध नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने ।

ख) नतिजा

१. बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्मका पाठ्यक्रमहरू सुचारू तरिकाले कार्यान्वयन हुने ।
२. कक्षा १-३ को एकीकृत पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका व्यवहारकुशल सीपहरू कार्यान्वयन हुने ।
३. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र प्रयोगले स्थानीय परिवेशको पहिचान र अपनत्वलाई स्पष्टता दिलाउने ।
४. सिस्टम अवधारणा अनुसार शिक्षण प्रकृयाले गणित र विज्ञान विषयको उपलब्धिमा सुधार हुने ।
५. सिकाइ क्रियाकलाप वालमैत्री र स्थानीय परिवेश तथा आवश्यकता अनुसार हुने ।
६. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित शिक्षणले कक्षागत वा तहगत सिकाइ उपलब्धि वृद्धि हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र शिक्षक निर्देशिका प्रवोधिकरण र वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा शिक्षकहरूको क्षमता विकास	संख्या	३०	३०	४०	४५	४५	१९०	
४	प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यामग्री प्रवोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
६	शिक्षकलाईस्टेममा आधारित क्षमता विकास तालिम	शिक्षक		२०	२०	२०	२०	८०	
७	पाठ्यक्रममा समावेश भएको योगा, ध्यान, प्राणायमलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक अभ्यास	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	विज्ञहरुद्वारा बुद्ध दर्शन, पूर्वीय दर्शन, प्राकृतिक चिकित्सा र मनोपरामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	कक्षा	२	२	२	२	२	१०	
९	अतिरिक्त र सहकार्यकलाप कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	५	५	५	५	५	२५	

३.८. शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.८.१ परिचय

शैक्षिक प्रशासन विकास र सेवा प्रवाहको व्यवस्था अवस्था र अनुभूतिको समग्र कार्यप्रक्रिया र पद्धतिको समष्टि नै व्यवस्थापन हो । सामान्यतया शिक्षक व्यवस्थापन भित्र पद स्वीकृति, शिक्षक भर्ना, छनोट, सरुवा ,बढुवा वृत्ति विकास शिक्षकको सेवा सर्त सम्बन्धि सम्पूर्ण व्यवस्थापकीय कार्यपर्दछन् । अझै स्पष्ट रूपमा भन्नुपर्दा यससँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्था संरचनागत व्यवस्था स्रोतसाधन आर्थिक पर्यावरणीय व्यवस्थाको समग्रता नै शिक्षक व्यवस्थापन हो। यो आफैँमा बहुआयामिक विषय हो । निरन्तर प्रक्रिया हो ।अन्तरनिहित यात्रा हो ।आफैँमा एउटा प्रणाली हो । शिक्षकको स्तर माथि नउठे सम्म कुनै पनि देशको शिक्षाको स्तर माथि उठ्न सक्दैन ।शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेका शिक्षकहरू नै हुन् ।

शिक्षा शासन विकास र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता दक्षता समता समानता वातावरण मैत्री बनाउन शिक्षकव्यवस्थापन जरुरी छ । यसको लागि जनशक्ति योजना,दरबन्दी सिर्जना तथा भर्नाउपयोग विकास सेवा सुविधा , सामाजिक सुरक्षा (तलबभत्ता पोशाक बिदा औषधिउपचार आदी) पेशागत विकास पर्दछन । शिक्षकको व्यवस्थापन अन्तर्गत दरबन्दी सिर्जना रिक्त स्थानको पहिचान पदपूर्ति माग प्रतिशत निर्धारण दरखास्त आव्हान तथा संकलन जाँच तथा स्वीकृति लिने परीक्षा सञ्चालन (लिखित मौखिक प्रयोगात्मक) उम्मेदवारहरूको मूल्याङ्कन तथा छनोट नतिजा प्रकाशन

सूचना प्रकाशन नियुक्तिका लागि सिफारिस नियुक्ति पदस्थापन कार्य विवरण तयार गर्ने सम्मका कार्यहरू पर्दछन्। यसका अतिरिक्त का स मू जिम्मेवारी वृत्तिविकास सुरुवा बढुवा आदि गरिने गर्दछ। शिक्षकहरूको तालिम अवलोकन भ्रमण अनुसन्धान र विकास तथा जिम्मेवारी बढुवा तह वृद्धि उनको सेवा सुविधा सामाजिक सुरक्षा जस्ता कार्यहरू पनि पर्दछन्। व्यवस्थापनकै क्रममा शिक्षक सेवामा केही सवालहरू पनि उठेका छन्। जस्तै १ समावेशीकरण की योग्यता मुलक शिक्षक सेवा र सुशासन शिक्ष सेवा र संघीय शासन प्रणालीको अन्त्य गरी संवैधानिक प्रावधान अनुकूल विद्युतीय सेवा प्रवाह र विश्वव्यापिकरण globalization विविधता व्यवस्थापन समतामूलक (समानतामूलक न्याय वितरणकारी पुनर्वितरण कारी न्याय जस्ता विषयवस्तुहरू अहिले उठेका सवालहरू हुन्।

भनिन्छ जस्तो माटो त्यस्तै कमिला। त्यसै गरी जस्ता शिक्षक त्यस्तै विद्यार्थी। शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेर शिक्षक नै हुन्। भनाइ छ एउटा खराब डाक्टर एउटा बिरामीका लागि घातक हुन्छ भने एउटा अयोग्य शिक्षक लाखौं बालबालिकाको लागि घातक हुन्छ। शिक्षा नीति ऐन नियम योजनामा सरोकारवालाहरूलाई अनदेखा गर्यो भने त्यो कागजको रुप मात्र हुन्छ, फल दिंदैन। तसर्थ शिक्षक व्यवस्थापन महत्वपूर्ण हुन्छ। योग्य सक्षम कुशल र उत्प्रेरित शिक्षकले नै गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न सक्छ। शिक्षणलाई पुनर्ताजगी गराउन तालिम आवश्यक छ। नयाँ प्रणालिसँग परिचित हुन तालिम चाहिन्छ। शिक्षकको व्यावसायिकता बढोत्तरी को लागि सिकारुको सर्वोच्चता सुनिश्चितताको लागि तालिम चाहिन्छ। शैक्षिक व्यवस्थापनले समग्र शैक्षिक शासन विकासका सेवा प्रवाह सुशासन समृद्धि रोजगार र अवसर प्रदान गर्न व्यवस्था गर्दछ यसले अनुभूति दिलाउँछ। शैक्षिक क्षेत्रको समग्र ज्ञानेन्द्रिय तथा कर्मेन्द्रिय आधार नै शिक्षक व्यवस्थापन हो। सरकार सिकारु र शिक्षकबीचको सम्बन्धनै शिक्षक व्यवस्थापन तथा तालिम नै हो। बदलिदो परिवेश अनुसार आवश्यक शिक्षाको लागि योग्य व्यावसायिक रूपमा दक्ष पेशा प्रति उत्प्रेरित समर्पित प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाई प्रति जवाफदेही शिक्षक हुनु आवश्यक छ। शिक्षकमा भएको ज्ञान शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन पर्दछ। योग्य र कुशल शिक्षकले नै विद्यार्थीहरूको सिकाइ मा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ।

यस योजनामा शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्ने शिक्षक तयारी गर्ने कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षकसहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने अभिप्राय रहेको छ। शिक्षक पेशागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइ प्रति शिक्षक लाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपूर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गरी शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन उद्देश्य पुरा गर्नको लागि अपनाइने रणनीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्य मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ।

३.८.२ शिक्षक तयारी

नेपालमा विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका प्राज्ञिक सरहका योग्यतालाई व्यवसायिक योग्यता र शिक्षक तालिम दुबै मानिएको छ। यस्ता पूर्व सेवाकालीन शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू विभिन्न विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका छन्। प्राज्ञिक योग्यता बीएड वा एमएड प्राप्त गरेपछि अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि योग्य मानिन्छ। अध्यापन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र शिक्षकका लागि योग्य हुन्छ। विभिन्न मुलुकहरूमा मूल विषयमा योग्यता प्राप्त भएपछि शिक्षक तयारी छुट्टै कार्यक्रममा सञ्चालन हुन्छन्। नेपाल सरकारको सोही योजना (आ.ब २०८१/८२-२०८५/०८६) ले गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य सक्षम र उत्प्रेरित शिक्षक व्यवस्थापनमा जोड दिइएको छ। शिक्षक सहायक प्राणली स्थापन, शिक्षण सिकाइलाई प्रविधिमैत्री बनाउन प्रविधि तालिम र शिक्षकको निरन्तर वृत्ति बिकासलाई प्रमुख रणनीतिको रूपमा अघि सारेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ बमोजिम सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता को मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षकलाई सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत सहयोग सञ्चालन गरिने उल्लेख छ। विश्व विद्यालयका शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू

एकातिर अनुसन्धान र विकास शिक्षणमा आधारित हुन नसक्नाले शिक्षणसम्बन्धी व्यवहारिक कुशलताको कमी देखिएको छ भने अर्कोतिर सीमित अवधिमा विषयवस्तु र शिक्षण सम्बन्धि विशेष अध्ययन गर्न पर्ने भएकाले दुबै पक्षमा पर्याप्त सिकाइ हुन नसक्ने अवस्था छ परिवर्तित कक्षा ११ र १२को पाठ्यक्रममा संकाय गत संरचना नभएकाले अब कक्षा १२उत्तीर्ण गरी शिक्षक हुनेका लागि निश्चित समयको कोर्सव्यवस्था गरी सो पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था आवश्यक छ । तर दीर्घकालिन रुपमा भने आधारभूत तह र माध्यमिक तहको शिक्षक बन्नका लागि क्रमश न्यूनतम शैक्षिक योग्यता स्नातक तह र स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण भई एकवर्षे शिक्षक तयारी कोर्स पूरा गरेको हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछ ।

शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपुर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भइआएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्त गर्ने शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गरिरहेको अवस्था छ। शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम सङ्घले प्रमाणीकरण तथा customized तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य संघीय सरकार बाट भइरहेको छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य प्रदेश शिक्षा तालीम केन्द्रहरूबाट हुँदै आएका छन् । शिक्षक तयारी कार्यलाई वास्तविक आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनुपर्ने हो । सो कार्य गर्न सकिएको छैन । सरकार र विश्वविद्यालयहरू शिक्षक तयारी गर्ने कार्यमा प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्न सकिरहेका छैनन् । विद्यालयमा विभिन्न किसिमका शिक्षकहरू रहेका छन् । सेवा शर्त र सुविधा फरकफरक छन्- । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन बढुवा प्रयोजनको लागि मात्र भएको र यसलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोडी शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइमा जिम्मेवार बनाउने काम कागजमा मात्र सीमित छ ।

३.८.३ शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति

शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिइने अवस्था सुधार हुँदै गएको छ । नियमितरूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनी शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको अवस्था छ । आगामी दिनहरूमा निरन्तर शिक्षक पेशागत विकास तथा सहयोग पूर्वानुमान योग्य सरुवा र बढुवा प्रणाली कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दण्ड र पुरस्कार सम्बन्धी स्वच्छ र पारदर्शी प्रणाली विश्वविद्यालयमा सर्वोत्कृष्ट स्थान ल्याउन सफल मिहिनेती मेधावी तथा प्रतिभावान व्यक्तिहरूलाई शिक्षक पदमा कुल रिक्त पदको निश्चित प्रतिशत छुट्टै सोझै प्रवेश गराउन सकिने गरी सङ्घको सरकारले कानुनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गरी शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गराउन आवश्यक देखिएको छ ।

३.८.४ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि मूलत कक्षाकोठामा सञ्चालन गरिने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा भरपर्छ । शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित प्रविधिमैत्री परियोजनामा आधारित समूह कार्यमा आधारित सामुदायिक क्रियाकलापमा आधारित बनाउन आवश्यक छ । सोही योजनाले शैक्षिक गुणस्तर र सिकाइ उपलब्धि बृद्धि गर्न शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई व्यवहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउने नीति लिइएको छ। यसले शिक्षालाई उत्पादन र रोजगारसँग जोड्दै सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्ने मुख्य व्यवस्था गरेको छ ।

कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन कमजोर सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोग अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइको सुनिश्चितता शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्यमा जोड उपचारात्मक शिक्षण पद्धति परीक्षाको नतिजा विश्लेषण र त्यसबाट

प्राप्त पृष्ठपोषणले शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्ने जस्ता कार्यहरू शिक्षकबाट अपेक्षित रूपमा हुन नसकेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले ओल्याएका छन् ।कतिपय विद्यालयको कमजोर भौतिक पूर्वाधार उच्चगतिको इन्टरनेट सुविधाको कमी स्रोतको कमी विषयगत ,दक्ष ,योग्य ,उत्प्रेरित, शिक्षकको कमीशै,क्षणिक सामग्रीको कमी, कार्यवातावरण कमी, आदिका कारणले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ ।

३.८.५ शिक्षकको उत्तरदायित्व

शिक्षक विद्यार्थी अभिभावक समुदाय तथा विद्यालय प्रशासक प्रधानाध्यापक प्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ । शिक्षक विद्यार्थी प्रति उत्तरदायी हुनु भनेको आफूले पढाउने विधि विषय विद्यार्थीको सिकाइ तथा कार्यसम्पादन प्रति जवाफदेही हुनु हो । पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धिमा भएको प्रगति र विकासमा जवाफ दिनु र विद्यार्थीको गुणस्तरीय जीवनका विषयमा जवाफदेही हुनु भन्ने बुझिन्छ । यसैगरी शिक्षकले विद्यार्थीको सिकाइ तथा विकासका बारेमा अभिभावकलाई समेत प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ । विद्यालयको आचारसंहिता पालन गर्दै दैनिक कार्यतालिकाअनुसार अध्यापन गर्ने विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्यांकन गर्ने त्यसको प्रतिवेदन प्रधानाध्यापकलाईगर्ने जस्ता कार्य जिम्मेवार शिक्षकले गर्नुपर्ने हुँदा शिक्षक प्रधानाध्यापक प्रति उत्तरदायी हुनु पर्दछ ।

सोह्रौं योजनाले शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समयलाई नियमित पठनपाठन सँग आबद्ध गर्दै शिक्षकहरूलाई पेशा प्रति समर्पित बनाई शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि स्थानीय तहमा उत्प्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६अनुसार शिक्षकलाई प्रशासनिक रूपमा प्रधानाध्यापक प्रति र सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यार्थी र अभिभावक प्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकलाई सिकाइ र विद्यालय व्यवस्थापनका लागि विद्यार्थी अभिभावक र स्थानीय तह प्रति जवाफदेही बनाइने उल्लेख गरेको छ । विद्यार्थीहरूले परीक्षामा हासिल गरेको परीणाम समेतको आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधारका लागि शिक्षकहरूलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने व्यवस्था उक्त नीतिले गरेको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि कमजोर हुनुमा अर्को समस्या भनेको शिक्षक सरुवा र विद्यालयमा अनुपस्थिति हो । विभिन्न जिल्लाको कोठामा गएर परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने र नियुक्त पाएपछि तुरुन्तै सरुवाको पहलमा लाग्ने प्रवृत्तिले विद्यालयको दैनिक पठनपाठनमा निकै बाधा परेको छ । अझ सरुवा भएपछि लामो समयसम्म पदपुर्ति नहुँदा विद्यालयमा बालबालिकाहरू पढाईबाट लामोसमयसम्म बञ्चित हुनुपरेको अवस्था समेत छ । सरुवा प्रणाली व्यवस्थित नहुँदा दुर्गम र पहुँच कमजोर भएका ठाउँमा शिक्षक अपुग हुने तर सहर र सदरमुकामहरूमा थुप्रै अवस्था रहेको छ जुन सामाजिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत देखिन्छ यस्तो प्रावधानले गर्दा शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउन कठिन बनाएको छ ।

३.८.६ शिक्षकको पेसागत सहयोग पद्धति

शिक्षक पेशागत सहयोगका विभिन्न उपागमहरू प्रचलनमा छन् जस्तै कक्षा अवलोकन र छलफल मेन्टोरिङ्ग नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदानप्रदान शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्चालन conference सहपाठी संगको अन्तरक्रिया प्रतिबिम्बन अभ्यास आदि । नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनाले leader र feeder विद्यालयको अवधारणा अगाडि सारेको थियो यसैगरी विद्यालय सुपरीवेक्षण बाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक, माध्यमिक विद्यालय निरीक्षकहरू को व्यवस्था गरिएको थियो । ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना र सो पश्चात नेपालको शिक्षा सुधारका लागि धेरै परियोजनाहरू कार्यान्वयनमा आए प्राथमिक शिक्षा परियोजना, विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना आदिले शिक्षकको पेसागत सहयोगलाई महत्व दिई विभिन्न तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएको देखिन्छ । शिक्षक पेशागत सहयोगका लागि १०५३ वटा स्रोतकेन्द्रहरू स्थापना भई ती स्रोतकेन्द्रहरू मार्फत

शिक्षकको पेसागत सहयोग प्रदान गर्दै आइरहेकोमा संघीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै स्रोतकेन्द्र पद्धति विघटन भएको छ। यसलाई हटाउने स्थानीयस्तरमा शिक्षामा शाखा अर्थात महाशाखा रहेका छन्। स्थानीय स्तरमा रहेका शिक्षा शाखाहरूले शिक्षक सहायता भन्दापनि शिक्षा प्रशासनमा समय लगाउनु परेको अवस्था छ। विद्यालय निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण को कार्य स्थानीय शिक्षा शाखाबाट अत्यन्त न्यून रूपमा भएको पाइन्छ। समग्रमा भन्नुपर्दा शिक्षक सहायताको कार्यक्रम शून्यप्रायः छ।

३.८.७ शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

समयअनुसार शिक्षकहरूका क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनु आवश्यक छ। यसको विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुनु आवश्यक छ। शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तरिकाहरू छन्। शिक्षक तालिम कार्यशाला, seminar, conference क्रियात्मक अनुसंधान शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल अवलोकन भ्रमण, mentoring, कार्यशाला सेमिनार आदि। शिक्षकको पेसागत विकास यिनै कार्यहरू बाट सम्भव हुन्छ। नेपालमा शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने धेरै योजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा भए। विगतमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गतका शिक्षक तालिम केन्द्रहरू २९वटा र अगुवा स्रोतकेन्द्रहरू र स्रोतकेन्द्रहरूमार्फत लामो तथा छोटो अवधिका शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएकोमा संघीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै शिक्षक तालिम तथा विकासका लागि प्रत्येक प्रदेशमा एक एक गरी जम्मा-७ तालिम केन्द्रहरू मात्र रही अन्य संरचनाहरू हटेका छन्। शिक्षक पेशागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि मापदण्ड बनाउने प्रारूप बनाउने तालिम पाठ्यक्रम विकास गर्ने र प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने कार्य यस केन्द्रबाट हुँदै आएको छ। शिक्षकको पेशागत विकासका लागि सातवटा प्रदेश स्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले अनलाईन तथा offline विधिबाट एकमहिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र customize शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दै आएको अवस्था छ। विद्यमान सातवटा शिक्षा तालिम केन्द्रबाट मात्र ठूलो संख्यामा शिक्षकहरूलाई प्रमाणीकरण तालिम प्रदान गर्न कठिन भएको अवस्था छ। यसैगरी शिक्षकलाई तालिम वास्तविक आवश्यकतामा आधारित बनाउन र तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सीपको कक्षाकोठामा प्रयोगमा ल्याउन देखिएको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले उल्लेख गरेका छन्।

३.८.८ शिक्षकको आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावलीले विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरेकोमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेगमा १:४० पहाडी भेगमा १:४५ र तराई तथा काठमाडौँ उपत्यकामा १:५० रहेको छ। यसलाई आधार मानेर शिक्षक संख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरूको तथा विद्यालयको निजी स्रोतमा नियुक्त शिक्षकहरूको पनि रहेका छन्। जिल्ला र विद्यालयबीच शिक्षक विद्यार्थी अनुपात फरक फरक छ। आधारभूत र माध्यमिक तहमा सबै विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने कार्य पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण छ। मुलुक संघीय संरचनामा गएसँगै शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन जस्ता कार्यको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेकाले स्थानीय तहले स्थानीय स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने कार्य गर्ने गरेका छन्।

३.८.९ प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा राइनास नगरपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका सन्दर्भमा निम्न लिखित समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन्:

क) समस्या:

१. शिक्षकमा उत्प्रेरणाको कमी।
२. उत्तरदायित्व र जवाफदेहितामा कमी, दण्डहिनताले प्रश्रय पाउनु।
३. कक्षागत र विषयगत शिक्षक अभाव।

४. आवश्यकता अनुसारको शिक्षक दरबन्दी अभाव ।
५. शिक्षक नियुक्ति, सरुवा र बढुवा बारे परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार ऐन नियम नहुनु ।
६. शिक्षक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी कसको ? (स्थानीय सरकार, प्रदेश वा संघीय सरकार)
७. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गर्नु नसकिनु ।
८. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी शिक्षक तयारी कोर्स व्यवस्था नहुनु ।

ख) चुनौतीहरू:

१. शिक्षकको मनोवृत्तिमा परिवर्तन गर्नु (घरपायक मात्र खोज्ने जिम्मेवारी बोध कम)
२. विपत र सङ्कटपूर्ण अबस्थामा शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्नु ।
३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु ।
४. पेशागत विकास कोष, अवसर विस्तार र प्रभावकारितामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्नु ।
५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने आवश्यक शिक्षक दरबन्दी सुनिश्चित गर्नु ।
६. बदलिदो विश्वपरिवेश अनुरूप शिक्षकलाई स्तोरउन्तती गर्नु क्षमता वृद्धि गर्नु ।

३.८.१० उद्देश्य

उपर्युक्त समीक्षा तथासमस्या तथा चुनौतीहरूका आधारमा स्थानीय तहको शिक्षाक्षेत्र योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका उद्देश्यहरू निम्नानुसार निर्धारण गरिएका छन्:-

१. शिक्षक तयारीको वर्तमान स्वरूप तथा प्रक्रियामा परिवर्तन गरी सक्षम शिक्षक आपूर्ति गर्नु ।
२. शिक्षकको छनौट नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउनु ।
३. सबै तहमा योग्यता पुनरावलोकन गरी विषयवस्तु जान्ने निपूर्ण शिक्षकको सुनिश्चित गर्नु ।
४. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु ।
५. पेशागत विकास र सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम,प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु ।
६. सुपरिवेक्षण र शिक्षक तालिमको माध्यमबाट शिक्षकलाई पेशाप्रति उत्प्रेरित र जवाफदेही बनाउनु ।
७. शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय शिक्षक संस्थाहरूसँग सञ्जाल विकास र अन्वेषण गर्नु ।
८. शिक्षक पेशागत विकास तथा निरन्तर सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु ।
९. आवश्यक प्रोत्साहन, सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रम, निरन्तर पेशागत सहयोगका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम र प्रतिबद्ध अभिप्रेरित शिक्षक व्यवस्था गर्नु ।
१०. शिक्षकलाई आवश्यकता अनुसार ICT तालिम प्रदान गर्ने ।

३.८.११ रणनीतिहरू

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई अध्यावधिक गरी शिक्षक तयारी र छनौट प्रक्रियामा आवद्ध गर्न संघीय सरकारमा अनुरोध गरिनेछ ।
२. वर्तमान शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमलाई पुनरावलोकनका लागि सङ्घीय सरकारसँग अनुरोध गरिनेछ ।
३. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र दरबन्दी पुनर्वितरण तथा थप गरिनेछ ।

४. प्रारम्भिक बालविकास, पूर्व प्राथमिक शिक्षा र कक्षा १-३का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण कक्षा ४-८का लागि स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२का लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेको शिक्षकको योग्यता कायम हुने गरी कानुनी व्यवस्थाका लागि सङ्घीय सरकारमा अनुरोध गरिनेछ ।
५. रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा तत्काल पदपूर्ति हुने व्यवस्थाका लागि स्थानीय स्तरमा कानुनी व्यवस्था प्रबन्ध गरिनेछ ।
६. उच्च कार्य सम्पादन गर्ने शिक्षकहरूको लागि प्रोत्साहन र पुरस्कृत गरिनेछ ।
७. नवप्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरणमार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाईनेछ ।
८. शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाइनेछ ।
९. शिक्षकलाई आवश्यकता अनुसार ICT तालिम प्रदान गर्ने ।

३.८.१२ उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

सक्षम, योग्य, उत्तरदायी र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,

ख) नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन भई शिक्षण सिकाइ सहज र उपलब्धिमा वृद्धि भएको हुने ।
२. सबै विद्यार्थीहरूमा आधारभूत सञ्चार प्रविधिको सुविधामा पहुँच हुने ।
३. विद्यालय व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने ।
४. अनुगमन मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण, सूचना सम्प्रेषणमा सुधार आउनुका साथै जनशक्ति र समयको वचत हुने,
५. शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षण क्षमता विकास भएको हुने ।
६. विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय हुने ।
७. विद्यालय तथा कक्षा कोठाहरू सूचना प्रविधिमैत्री हुने ।
८. सिकाइ सहजीकरणको लागि एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था हुने ।
९. समयानुकूल सूचना तथा प्रविधि एवं AI सँग शिक्षकलाई नजिक बनाइनेछ ।

३.९ आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच / समावेशी शिक्षा

३.९.१ परिचय

विभेद र वञ्चितकरणमा परेका वर्ग समुदाय र क्षेत्रलाई गुणस्तरीय शिक्षामा सजिलै पहुँचको सुनिश्चितता सम्भव हुँदैन । पहुँच र सहभागिताको लागि समानता पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानहरूबिच गरिने असमान व्यवहार नै शैक्षिक समता हो । यो आफैंमा गन्तव्य नभई एउटा माध्यम मात्र हो । राइनास नगरपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण नगरपालिका हो । यसमा ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको बसोवास छ । विभिन्न शारीरिक, मानसिक क्षमता भएका कमजोर आर्थिक अवस्था भएका समाजमा पछि परेका र पारिएका दलित महिला र अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूको मिश्रित बसोबास यहाँको समुदायमा रहेको छ । समग्रमा महिलाहरूको जनसंख्या यस नगरपालिकामा बढी छ । सम्पत्तिको माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलामा कम छ । सामाजिक, साँस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैंगिक विभेद विद्यमान छ । बालबालिकाहरू विशेषतः अपाङ्गता भएका, दलित, विपन्न परिवारमा जन्म भएका बालबालिकाहरूको लागि शिक्षामा पहुँच कठिन रहेको छ ।

विविधतालाई पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, मनोरञ्जन गर्नु र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधतालाई प्रोत्साहित हुन आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका भिन्नताहरूले पहुँच सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरी समता कायम गर्न आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण

पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नुपर्दछ । समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्व दिएको महसुस गर्नुपर्दछ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ ।

विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, पूरै अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरू ठाउँपिच्छे भिन्नछन् । यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतीहरू हटाई विविधता अनुकूल हुने गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच सहभागिता तथा सिकाइका लागि समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरू समेत उल्लेख गरिएको छ ।

३.९.२ वर्तमान अवस्था

राइनास नगरपालिकामा ३६ सामुदायिक विद्यालय र ४ संस्थागत विद्यालय गरी ४० विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् । त्यसैगरी ३८ वटा बालविकास केन्द्रहरू रहेका छन् । समग्रमा छात्राको प्रतिशत बढी रहेकोले समुदायमा पछाडि परेको बर्गको शिक्षामा पहुँच कम छ भन्न नमिल्ला तापनि अर्थपूर्ण सहभागिता आवश्यक देखिन्छ । समुदायमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू अझै पनि छन् तर त्यस्ता बालबालिकाहरूको अभिलेखीकरण हुनसकेको छैन । ती बालबालिकाहरू विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको अवस्था छ । त्यसैगरी आर्थिक हिसाबले विपन्न बालबालिकाहरू, सडक बालबालिकाहरू, रोगहरूबाट पीडित बालबालिकाहरू, अभिभावक र सहाराविहीन बालबालिकाहरू समेत समुदायमा रहेका छन् तर तिनको लगत र तथ्याङ्क व्यवस्थित हुन सकेको छैन । त्यस्ता प्रकृतिका बालबालिकाहरू समेत विद्यालय शिक्षाको पहुँच बाहिर रहेको देखिन्छ । तर संस्थागत हिसाबले त्यस्ता बालबालिकाहरूको अभिलेख अध्यावधिक गरेर राख्ने कार्य हुन सकेको छैन ।

विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूलाई आवासीय र गैरआवासीय छात्रवृत्ति रूपमा तोकिएको मापदण्डको आधारमा प्रदान गर्ने गरिन्छ । खासगरी आधारभूत तहका कक्षा १-८मा अध्ययन गर्ने सबै छात्राहरू र दलित बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिन्छ । यस प्रकारको सहयोगले समेत पहुँच बृद्धि भएको पाइएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइमा सहजीकरण गर्ने कार्यमा थप सहायताको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । त्यसैगरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनका क्रममा समेत अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई थप समयको व्यवस्थासमेत गरिने प्रावधान छ । यस नगरपालिकामा एकवटास्रोतकक्षा छा बहिरा बालबालिकाहरू, सुस्त मनस्थितिका बालबालिकाहरू र दृष्टिविहीन बालबालिकाहरूका लागि छुट्टै स्रोत कक्षाको ब्यबस्था यस नगरपालिकामा हुन नसकेको भएतापनि त्यस्ता प्रकृतिका बालबालिकाहरूलाई छिमेकी पालिकाहरूमासञ्चालनमा रहेका स्रोतकक्षामा पठाइउनीहरूलाई शिक्षामा पहुँचको हक सुनिश्चित गर्ने कार्य गरिएको छ ।

३.९.३ समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणको आधारमा कमजोर तथा समाजमा पछि परेको बर्गको पहुँचमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरू निम्न रहेका छन्:-

१. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र अभिलेखीकरण हुन नसक्नु ।
२. समाजमा पछि परेको वर्ग, दलित, गरिब र अपाङ्गता भएको व्यक्ति समेतलाई प्रदान गरिने सहायता न्यून हुनु ।
३. बिद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण हुन नसक्नु ।
४. समाजमा अझैपनि विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ हुनु ।
५. बालमैत्री व्यवहार नहुनु ।

३.९.४ उद्देश्य

१. शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुर्‍याउने ।
२. सिकाइमा सबैको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने ।
३. शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यालय तथा विभिन्न संघसंस्था र कार्यालयहरूलाई जवाफदेही बनाउने ।
४. समुदाय तथा विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेद, दुर्व्यवहार र हेपाइआदिलाई न्यूनीकरण गर्ने ।

३.९.५ रणनीतिहरू

१. घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाको सबै प्रकारको विवरण सङ्कलन गरी अध्यावधिक गरी राखिने छ ।
२. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरूको निर्माण गर्न सहयोग गरिनेछ ।
३. साधारण विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाहरूको लागि स्रोतकक्षाको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. विद्यालयमाहुने सबैप्रकारका विभेदहरूको अन्त्य गर्न सबै शिक्षक विद्यार्थी लगायतका सरोकारवालाहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
५. समावेशी तथा समतामूलक पहुँचकोसुनिश्चितता लागि यथोचित छात्रवृत्तिको रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
६. विद्यार्थीहरूलाई खासगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद र हेपाइ आदिलाई न्यून गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रमका साथै अनुगमन तथा निरीक्षण, अनुसन्धान र विकास गरिनेछ।
७. विद्यालयमा हुने सबै गतिविधिहरूमा बालबालिकाहरूको समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता गरिने छ ।
८. विद्यालयहरूमा बिशेषत छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' (गुनासो सुन्ने अधिकारी)को व्यवस्था गरिने छ ।

३.९.६ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहाराविहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच भएको हुने ।

ख) नतिजा

१. अपाङ्गता, गरिव, विपन्न, अभिभावक विहिन, सडकमा हिड्ने बेसहारा बालबालिकाहरू आदिको अभिलेख नगरपालिकामा हुने ।
२. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैकालागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने ।
३. लक्षित समूहले तोकिए बमोजिम छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको हुने ।
४. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक, जातीय, सामाजिक एवं सबै प्रकारका विभेदको अन्त भएको हुने ।

३.१० शिक्षामा सूचना प्रविधि

३.१०.१ परिचय

आजको युग सूचना प्रविधिको युग हो । सूचनाको संकलन, सम्प्रेषण, एवम् सञ्चार गर्ने पत्रपत्रिका, कम्प्युटर, हार्डवेयर, सफ्टवेयर, नेटवर्क, इन्टरनेट र ए.आई. लगायतका प्रविधिको समष्टिगत रूपलाई नै सूचना तथा सञ्चार प्रविधि भन्ने गरिन्छ । वैज्ञानिक आविष्कार तथा आधुनिकतम् प्रविधिले मानव जीवनमा धेरै ठूला परिवर्तनहरू ल्याउन सफल भएका छन् । मानिसलाई बाँच्न, हिँडडुल गर्न, काम गर्न लगायतका विविध क्षेत्रमा विशेषतः सूचना प्रविधिको प्रयोगले अकल्पनीय बदलाब ल्याएको छ । पारम्परिक मूल्य-मान्यतालाई सूचना प्रविधिमा आएको महत्वपूर्ण परिवर्तनले त्याग्नै विस्थापित गरिएको ठाउँमा नवीन मूल्य-मान्यतालाई स्थापित गर्दै लगेको आजको यथार्थ हो ।

सूचना प्रविधिले शिक्षाको क्षेत्रमा विद्यमान रूढीवादी संस्कार र पद्धतिलाई चुनौती दिँदै शिक्षण र सिकाइका नयाँ विधि र मान्यतालाई अभूतपूर्व रूपमा अघि बढाएको छ । शिक्षाका पाठ्यक्रम निर्माणदेखि त्यसको कार्यान्वयन र मूल्यांकनका सम्पूर्ण अवधिमा सूचना तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । शैक्षिक प्रतिष्ठानहरूमा जुनसुकै काम र क्रियाकलापलाई अघि बढाउने हो भने सूचना प्रविधिबिना अघि बढाउने प्रयत्न गरिएमा त्यो अपूर्ण हुन्छ भन्ने मान्यतालाई सबै पक्षले स्वीकार्नुपर्छ । शिक्षा तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिबीच गहिरो सम्बन्ध छ । शिक्षामा प्रविधिको प्रयोग आजको शिक्षा प्रणालीभित्रको महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहन गएको छ । कक्षा कोठामा प्रविधि प्रयोगका कारण हाम्रो परम्परागत पठनपाठनको सिद्धान्तलाई विस्थापित गरी नयाँ अवधारणाको शुरुवात भएको पाइन्छ ।

यसले उनीहरूलाई बढी समाजिकीकरण हुन सघाउँछ । यो उपाय शिक्षक केन्द्रितभन्दा प्रविधि केन्द्रित हुनेछ जसले विद्यार्थीलाई आफैं सिक्न प्रेरित गर्छ र शिक्षकको परम्परागत भूमिकामा परिवर्तन ल्याउनेछ । विकसित देशहरूले यो प्रविधिलाई धेरै पहिले नै प्रयोग गरी शैक्षिक क्षेत्रमा ठूलो फड्को मारिसकेको परिवेशमा प्रविधिप्रति बेवास्ता गर्नु शिक्षालाई पुरानै ढाँचा र ढर्रामा हिँडाउने प्रतिगामी सोच बाहेक केही पनि हुन सक्दैन । शिक्षामा सूचना प्रविधिले सिर्जना गरेका चुनौती चिर्नुपर्ने र पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष प्रविधिमैत्री बनाउँदै परिमार्जन गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यकता छ । शैक्षिक नीति निर्माताले शिक्षण सिकाइको गुणस्तरलाई वृद्धि गर्नका लागि सफलतापूर्वक सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत शैक्षिक सेवाहरू दुर्गम ठाउँसम्म कसरी हस्तान्तरण गर्न सकिन्छ भन्नेतर्फ योजना बनाउनुपर्छ ।

सूचना प्रविधिको कारणबाट मानवीय सम्बन्धमा पनि फेरबदल आउन थालेको र शिक्षा क्षेत्रमा त सूचनाप्रविधि अनिवार्य झैं हुन थालेको छ । उच्च चेतनाको विकास गरी श्रमको सम्मान गर्ने नागरिक तयार गर्ने आधारको रूपमा रहेको शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिबाट अलग राख्ने हो भने युगका चुनौतीलाई शिक्षाले सम्बोधन गर्न सक्दैन । शिक्षामै आफ्नो भविष्य पनि देख्ने सक्षम जनशक्ति निर्माण गर्ने शिक्षाको मूल उद्देश्य हो । हामी एक्काइसौं शताब्दीको अति आधुनिक युगमा बाँचिरहेका छौं । तर, युगको हाँकलाई सामना गर्न सक्ने र विश्वमा भएका बदलाबलाई आत्मसात गर्ने गरी हाम्रो शिक्षानीतिमा सूचना तथा प्रविधिलाई आत्मसात गर्ने गरी परिवर्तन गर्न आवश्यक छ । नयाँ युगका चुनौतीसँग जुध्न सक्ने र प्राप्त विशाल अवसरलाई उपयोग गरी समाज र राष्ट्रलाई प्रगतिको सुमार्गमा डोर्न्याउन सक्ने सुयोग्य नागरिक उत्पादन गर्ने शिक्षानीति आजको खाँचो हो ।

उच्च चेतनायुक्त प्राविधिक दक्ष नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यका साथ शिक्षानीतिमा आमूल परिवर्तन गर्नु अत्यावश्यक भइसकेको छ । शिक्षानीतिमा नेपाल सुहाउँदो सूचना तथा प्रविधिसहितको वैज्ञानिक ढाँचा कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुरा नीति-निर्माता र राजनीतिक तथा शैक्षिक नेतृत्वले सरोकारवाला सबैसँग गरिने घनिभूत छलफल, बहस र अन्तरक्रियाबाट निःक्रयौल गरिने विषय हो । आजको शताब्दिका आवश्यकतालाई सामना गर्न सक्ने वैज्ञानिक शिक्षानीति निर्माण गर्न प्रगतिशील र लोकतान्त्रिक दृष्टिकोणद्वारा निर्देशित हुनुपर्छ र रूढीवाद, अन्धविश्वास र कुरीतिकाविरुद्ध उभिएर सभ्य र सुसंस्कृत समाज निर्माण गर्ने लक्ष्य बोकेको हुनुपर्छ । यसको लागि शिक्षामा सूचना प्रविधि पहिलो आवश्यकता हो ।

आजको शिक्षाप्रणाली अध्ययन र अनुशासनलाई गाँस्ने, शिक्षक र विद्यार्थी दुबै आम जनसमुदायसँग जोडिने हुनुपर्छ । पाठ्यक्रम निर्माणमा समेत शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकबीचको त्रिपक्षीय संयोजनकारी भूमिकाका लागि सूचना प्रविधिको महत्वपूर्ण देन हुनसक्छ । मुलुकलाई साँचो अर्थमा लोकतान्त्रिकीकरण र सूचना प्रविधिको प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुबैका लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा हुने पहुँचलाई वृद्धि गर्न सकिन्छ । यसले सूचनाको ग्रहण क्षमताको स्तरमा पनि वृद्धि हुन्छ र सबै प्रकारका विद्यार्थीको सहभागितामा हुने सिकाइलाई बढावा दिन सकिन्छ । अफलाईन तथा अनलाईन दुबै माध्यमबाट र दूरशिक्षाको माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा लिने प्रक्रिया र क्रियाकलापलाई सहजीकरण गर्न सकिन्छ । मल्टीमिडियाको प्रयोगले कक्षाकोठा बढी सजीव र प्रभावकारी हुन्छ । इन्टरनेट र इमेलले सूचनाको क्षेत्रमा क्रान्ति नै ल्याएको छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने क्रम नेपालमा पनि बढेर गएको छ ।

सोही अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र पाठ्यपुस्तक लेखी व्यवहारमा पनि लागू गर्नु आवश्यक छ । सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट सबै विषयहरू शिक्षण गरी युगको माग अनुरूपका मानवसंसाधनको उत्पादन गर्नु आजको माग हो । शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई समुचित प्रयोग गर्न सके कृषि, वाणिज्य, उद्योग, पर्यटन लगायतका क्षेत्रमा पनि ठूलो परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सच्चाइलाई हामी सबैले ग्रहण गर्नु आवश्यक छ । आजको मूल कार्यभार युगसापेक्ष सूचना प्रविधिको उपयोग गरी शिक्षा प्राप्त गर्नु र शिक्षा दिनु हो । शिक्षकले हिँड्ने बाटो र विद्यार्थीले ग्रहण गर्ने प्रविधि फरक नभएर समान र साझा साधन र माध्यमको रूपमा सूचना प्रविधिलाई उपयोग गर्नु समयको माग हो ।

३.१०.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको संघीय गणतन्त्रामक राज्य संरचना अनुरूप राष्ट्रको सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि संविधानको धारा ५१को ज१ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने रहेको छ । शिक्षाको अवस्था यही नै रहेमा यो संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप हाम्रो देशले खोजेको जनशक्ति प्राप्त हुने कुरा क्षितिजको यात्रा जस्तै हुने देखिन्छ ।

सूचना प्रविधि नीति २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धि गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीति उल्लेख गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा २०७६ ले विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा प्रदान गर्ने र निजी क्षेत्रको सूचना सञ्चार सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । नगरपालिकामा सूचना प्रविधिको अवस्था प्रारम्भिक चरणमा रहेको पाइन्छ ।

राइनास नगरपालिकाको शिक्षामा सूचना प्रविधिको अवस्था सुधारोन्मुख रहेपनि धेरै समस्या र चुनौती समेत रहेका छन् । वैकल्पिक शिक्षण सिकाइलाई केही विद्यालयहरूले प्रारम्भ गरे पनि विभिन्न कारणहरूले यसको प्रगतिमा समस्याहरू देखिएका छन् । इन्टरनेट सुविधाको अभाव, सबै विद्यार्थीसँग स्मार्ट मोबाइल नभएको, डाटाहरूको व्यवस्थापनमा कठिनाई भएको, विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकमा मोबाइल सञ्चालन गर्ने सिपको अभाव, मोबाइल र रेडियो समेत नभएको, CUG सेवा सहज उपलब्ध हुन नसकेको, सबै विद्यार्थीहरूलाई आवद्ध गर्न कठिनाई भएको देखिन्छ । कुनै विद्यालयहरूमा विधुतको समेत अभाव भएकोले चुनौती थपिएको छ ।

राइनास नगरपालिका भित्र शिक्षा तथा सूचना प्रविधिमा देखिएका समस्याहरू तथा चुनौतीहरू निम्नानुसार छन्

१. दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु ।
२. सूचना प्रविधिमैत्री कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
३. सूचना प्रविधिमैत्री पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तथा अन्य डिजिटल सामग्रीको उत्पादन र प्रयोग नहुनु ।
४. सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गरी सिप विकास गर्न नसक्नु ।

५. सूचना प्रविधिको उपयोगको लागि शिक्षकहरूमा जागरुकता, लगनशिलता र आफुलाई अद्यावधिक बनाउन नसक्नु ।
६. सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा आवश्यकतानुसार लगानी नहुनु ।
७. सूचना प्रविधिको कार्यान्वयन प्राथमिकतामा नपर्नु ।

सिकाइलाई सूचना प्रविधिसँग जोड्न तथा हालको कोभिड-१९ जस्तै अन्यमहामारीमा समेत सूचना प्रविधिलाई प्रयोग गरी पठनपाठन र सिकाइलाई निरन्तरता दिन सकिन्छ । विद्यालयतहमा सूचना र प्रविधिको प्रयोगलाई सुनिश्चितता गर्न निम्न उपायहरू अवलम्बन हुन सकेमा यो समस्याको निदानमा केही सकारात्मक परिवर्तन आउन सक्छ ।

३.१०.३ उद्देश्य

१. विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय बनाउन सूचना प्रविधिको प्रयोग सबै विद्यालयमा विस्तार गर्ने ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच विस्तार गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाई शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
३. शिक्षा सेवालाई छिटो, सजिलो तथा सहज र रमाइलो बनाउने ।
४. शैक्षिक व्यवस्थापन प्रभावकारी, उपलब्धिमूलक र कुशल तथा पारदर्शी बनाउने ।

३.१०.४ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिका आधारभूत संरचनाको व्यवस्थापन गरिने छ ।
२. शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा डिजिटल सामाग्री (एक शिक्षक एक ल्यापटप कार्यक्रम) व्यवस्थापन गरिने छ ।
३. विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक पर्ने डिजिटल सामाग्रीहरू उपलब्ध गराइने छ ।
४. कक्षाकोठाहरू प्रविधि तथा सूचना मैत्री बनाइने छ ।
५. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि उपयोगी हुने गरी डिजिटल सामाग्री वितरण गरिनेछ ।
६. IEMIS कार्यान्वयनलाई थप व्यवस्थित गरिने छ ।
७. इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सहज बनाइने छ ।

३.१०.५ उपलब्धि, नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच सहित शिक्षण सिकाइमा अधिकतम प्रयोग भएको हुने ।

ख) नतिजा

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन भई शिक्षण सिकाइ सहज र उपलब्धिमा वृद्धि भएको हुने ।
२. सबै विद्यार्थीहरूमा आधारभूत सञ्चार प्रविधिको सुविधामा पहुँच हुने ।
३. विद्यालय व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने ।
४. अनुगमन मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण, सूचना सम्प्रेषणमा सुधार आउनुका साथै जनशक्ति र समयको वचत हुने ।
५. शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षण क्षमता विकास भएको हुने ।
६. विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय हुने ।

७. विद्यालय तथा कक्षा कोठाहरू सूचना प्रविधिमैत्री हुने ।
८. सिकाइ सहजीकरणको लागि एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था हुने ।

परिच्छेद-४

संस्थागत संरचना र क्षमता विकास (प्रदेश र सङ्घीय तहसँगको अन्तरसम्बन्ध)

४.१ परिचय

देशको बर्तमान शासकीय स्वरूप अनुसार सरकारका तीनै तहमा प्रवाह हुने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिँदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले सङ्घीय संरचनाअनुसार तीनतहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व शिक्षामा भएको संख्यात्मक विस्तार ज्ञान विज्ञान-प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

यस योजनामा प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशीताको परिवर्तन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ भने त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । यस खण्डमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस विद्यालय क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना क्षमता र प्रकृत्यामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरेका चुनौतीहरूको सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पेश गरिएको छ ।

४.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान अवस्थामा संघमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । राष्ट्रको शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण सङ्घीय योजनाको विकास अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु मन्त्रालयको प्रमुख दायित्व रहेको छ । मन्त्रालयअन्तर्गत केन्द्रीय तहमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील छन् । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय र प्रादेशिक तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेषगरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन नसकेका गुनासाहरू मात्र होइन यथार्थ पनि हाम्रो सामु छ ।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गत रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रहरू मध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् । अन्यतालिम केन्द्रहरू खारेज भएका छन् । त्यसैगरी साविकका क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयहरू प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका शिक्षा विकास निर्देशनालयमा परिवर्तन भएका छन् । साविकका जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइमा रुपान्तरण भएका छन् । लोकसेवा आयोगले स्थानीय तहका लागि कम्तीमा एउटा स्थानीय तहमा एक जना शिक्षा सेवा कर्मचारी पुऱ्याउने

लक्ष्यका आधारमा करिब ७०० जना शिक्षा सेवाका कर्मचारीहरूको सिफारिस गरेको छ । तत्कालीन निजामती सेवा ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार २४(घ)१को बढुवाले सिर्जना गरेको अव्यवहारिक पदस्थापन अझै व्यवस्थित हुन सकेको छैन । संघीय स्वरूप अनुसार सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक संरचना तथा क्षमतालाई पनि सुधार गर्नुपर्ने छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई राखियो तर इकाईको कामलाई प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन । एकातिर समन्वयका लागि कायम भएका जिल्लाको समन्वय इकाई क्रियाशील र प्रभावकारी नभएको अवस्था छ त्यसैगरी प्रदेश शिक्षा निर्देशनालयको भूमिका पनि पुनः परिभाषित गर्नुपर्ने देखियो । जिल्ला समन्वय इकाई र प्रदेश निर्देशनालयमा ठूला संरचना र पूर्वाधार छन् तर उपयोग नहुँदा खेर जाने अवस्था छ । साविकको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् गाभिएर संघमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड गठन भएको छ । तापनि स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षामा सहजीकरण कसले र कसरी गर्ने भन्ने विषय मौन रहेको छ । कक्षा १०को परीक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश तहमा कस्तो संरचना रहने र कक्षा १२को परीक्षा राष्ट्रिय तहमा सञ्चालनका लागि कस्तो संस्थागत प्रबन्ध हुनुपर्ने भन्ने विषय पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन । विद्यालयमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धार लगायत हाल प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्द्वारा सञ्चालन भएका विद्यालय लगायत निजी संस्थाबाट सञ्चालन भइरहेका कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कस्तो संरचना उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषय पनि टुंगो लागेको अवस्था छैन । शिक्षकहरूलाई स्थायी पदमा सिफारिस गर्न र शिक्षकका लागि अध्यापन अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने कार्यमा संलग्न शिक्षक सेवा आयोगका काम कारवाहीहरू सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश स्तरमा कस्तो संरचना हुने भन्ने विषय पनि टुंगो लाग्न बाँकी नै रहेको अवस्था छ । विद्यालय निरीक्षक र स्रोत व्यक्तिले प्रदान गर्दै आएका सेवा समाप्तभई विद्यालयहरूमा शिक्षक सहयोग पद्धति नै टुटेको अवस्था छ । सरकारका विभिन्न तहबीच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ । नतिजा प्रतिको जवाफदेहितामा सुधार गर्नुपर्ने छ ।

४.३ उद्देश्य

यस योजनामा सुशासनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी समग्र उद्देश्य संघीय संरचना बमोजिम सरकारको सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउँदै नतिजामुखी व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ । यस योजनामा सुशासन र प्रवर्द्धनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

१. नेपालको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधि समन्वय सहअस्तित्व र सहकार्य सहकारिताको संवैधानिक प्रत्याभूतिका आधारमा सञ्चालन गर्नका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध सुदृढ बनाउने संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्ने ।
२. विभिन्न अनुसन्धानका नतिजा र विद्यार्थी उपलब्धिका नतिजाबाट प्राप्त गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्ने स्थानीय, प्रदेश र संघीय तहमा गुणस्तर सम्बोधन गर्ने संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।
३. कार्य सम्पादनप्रति उत्तरदायी तथा नतिजा प्रतिको जवाफदेहिता र समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने ।
४. विद्यालयका शिक्षक तथा प्रधानाध्यापक प्रस्तावित अन्य संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

४.४ रणनीतिहरू

१. स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय सरकारबीच समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।

२. संघीय सरकारलाई संघीय शिक्षा ऐन निर्माण गर्न दबाब सिर्जना गरिने छ ।
३. स्थानीय तहको शिक्षा ऐन नियम, नियमावली निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू तयार गरी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिने छ ।
४. प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा उत्तरदायित्व लगायतका पक्षहरूमा स्पष्टतः काम गर्न आवश्यक कानुनी प्रबन्ध गरिने छ
५. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध प्रगाढ बनाउन राष्ट्रिय शिक्षा परिषद्को संरचनामा परिवर्तन गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्न अनुरोध गरिने छ ।
६. पालिकाभित्रका सम्पूर्ण शैक्षिक गतिविधिको रेखदेख सञ्चालन र ब्यबस्थापन गर्न नगर शिक्षा समिति गठन गरी क्रियाशील गरिने छ ।
७. हालको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहवीचका कार्य विवरण स्पष्ट गरिने छ ।
८. स्थानीय तहमा शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना गरिने छ ।
९. औपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तथा समुदायमा आवश्यक संयन्त्र तयार गरिने छ ।
१०. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाइने छ साथै क्षमता विकास गरी स्थापित संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।

४.५ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप

क) उपलब्धि

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास हुने **ख) प्रमुख नतिजाहरू**

१. तीनै तहका सरकारबाट विद्यालय लगायत शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार हुने ।
२. तीनै तहका सरकारबाट विद्यालय लगायत शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकायको दायित्व र अधिकार स्पष्ट हुने ।
३. शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने पद्धति स्थापना भई क्षमतामा सुधार हुने ।
४. शिक्षा सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही समतामूलक तथा समावेशी कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक प्रभावकारी तथा कुशल हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	स्थानीय तहको शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण	सङ्ख्या		१				१	पालिकास्तर
२	नगर शिक्षा समितिको गठन	समिति				१		१	पालिकास्तर
३	प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरिने	प्र.अ.	३५	३५	३५	३५	३५	१७५	हरेक वर्ष सबै प्रअसंग

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
४	शिक्षक तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने	पद्धति		१				१	पालिकास्तर
५	शिक्षक सहायता स्थापना	संयन्त्र	१					१	पालिकास्तर
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि विभिन्न तहमा संयन्त्रको निर्माण	संयन्त्र		५				५	वडास्तर र पालिकास्तर
७	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपत् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वय सम्बन्धी विकास	विद्यालय	३५					३५	विद्यालय र स्थानीय तह
९	शिक्षा सम्बन्धी जनशक्तिको क्षमता विकास	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	

परिच्छेद - ५ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

५.१ परिचय

कुनै पनि देश विकसित बन्नका लागि त्यो देशको शैक्षिक अवस्था राम्रो हुनुपर्दछ । शैक्षिक क्षेत्रमा स्तरीय लगानी गरेका देशहरू विकासको दृष्टिकोणले उच्च अवस्थातर्फ लागेको पाइन्छ । राज्यले नीति नियम निर्माण गर्दा शिक्षा क्षेत्रलाई मुख्य मेरुदण्डको रूपमा राख्दा देश विकासको गति तिब्र हुन जान्छ । आजका बालबालिकाहरू भोलिका देश निर्माताहरू हुन् । उनीहरूलाई राम्रो शिक्षा दिन सकेमा राष्ट्रलाई चाहिने दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुन सक्छ । बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न समतामूलक स्रोत वितरण हुन आवश्यक छ ।

नेपाल सरकारले पनि शिक्षा क्षेत्रलाई महत्वपूर्ण आधारको रूपमा लिएको पाइन्छ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य एवम् माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधानमा व्यवस्था गरिएको मौलिक हक शिक्षा ऐन नियममा समेत उल्लेख गरिएको छ । सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको दायित्व हो । संविधानले व्यवस्था गरे अनुसार माध्यमिक तहको शिक्षा सञ्चालन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको हो । शिक्षा साझा विषय भएकोले वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ र प्रदेशले समेत जिम्मेवारी वहन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । स्थानीय तह र निजी क्षेत्रको समेत साझेदारी रहनु आवश्यक छ । वित्तीय व्यवस्थापनमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान, विशेष अनुदान र ऋणको व्यवस्थासमेत गर्न सकिन्छ ।

राइनास नगरपालिकाले पनि माथि उल्लेख भए अनुसारका बजेटहरू परिचालन गरी शैक्षिक क्षेत्रमा व्यवस्थापन गर्ने गरेको पाइन्छ । शिक्षामा आवश्यक पर्ने केन्द्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय बजेटहरू परिचालन गरी शैक्षिक क्षेत्रका उपलब्धिहरू हासिल गर्न प्रयास गरेको पाइन्छ । शिक्षकहरूको तलब भत्ताको व्यवस्था संघीय सरकारले व्यहोर्ने व्यवस्था छ । निजी क्षेत्रले समेत शैक्षिक क्षेत्रमा विद्यालयहरू स्थापना गरी शिक्षा क्षेत्रमा योगदान दिएको पाइन्छ ।

५.२ उद्देश्य

योजनाको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :

१. विद्यालयलाई आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने ।
२. नगरपालिकाभित्र सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोत परिचालन गर्ने ।
३. प्राथमिकता अनुसार बजेट निर्धारण गर्ने ।
४. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको वित्तीय भार स्पष्ट गर्ने ।

५.३ रणनीतिहरू

योजनाको वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी रणनीतिहरू निम्न अनुसार हुनेछन्:

१. संघीय र प्रदेशबाट प्राप्त बजेटको उचित परिचालन गरिनेछ ।
२. वित्तीय व्यवस्थापनमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई पारदर्शी रूपमा परिचालन गरिनेछ ।
३. सरकारी अनुदान प्राप्त विद्यालयहरूलाई सहभागी गराई गुणस्तर र जवाफदेही बनाइनेछ ।
४. संघ र प्रदेशबाट नपुग भएका शैक्षिक क्षेत्रहरूमा नगरपालिकाद्वारा वित्तीय व्यवस्थापन गरिनेछ ।
५. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने छ ।
६. वित्तीय व्यवस्थापनमा क्षमता सुधार गरी जिम्मेवारी पारदर्शी र उत्तरदायी बनाइनेछ ।
७. शिक्षण सिकाइको अनुगमन सुपरीवेक्षण, मूल्याङ्कन, सहजीकरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।
८. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमको नियमित, अध्यावधिक, मध्यावधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गरिनेछ ।
९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई लागू गरिनेछ ।
१०. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र विद्यालयको कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

परिच्छेद -६

कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

६.१ परिचय

योजना निर्माण एक अनुमानित कार्ययोजनाको खाका हो । कुनै कार्यसम्पादन गर्नु अगाडिको महत्वपूर्ण मार्गचित्र योजनाले समेटेको हुन्छ । कुन कुन कार्यहरू के कसरी गर्ने ? कहिले गर्ने ? कहाँ कहाँ गर्ने ? कति गर्ने ? कसले गर्ने ? बजेटको व्यवस्थापन पक्ष के हो ? इत्यादि विषयवस्तुहरूको समग्र प्रस्ताव योजनामा समावेश भएको हुन्छ । पूर्व योजनाले भविष्यमा गरिने कामहरूलाई सहजीकरण गर्दछ । कार्य आरम्भ गर्नु अगाडि नै विभिन्न जनअपेक्षाहरू, स्रोतसाधन अवस्था, मौजुदा ऐन नियमले गरेको कानुनी व्यवस्था आदि आधारमा योजना निर्माण गरिन्छ ।

योजना निर्माण एउटा आधारभूत कुरा भए पनि यसको कार्यान्वयन पक्ष महत्वपूर्ण रहन्छ । योजनाले तोकेका उद्देश्य तथा लक्ष्यहरू कार्यान्वयनबाट प्राप्त गर्न सकेमा मात्र योजनाको अर्थ रहन्छ । कार्यान्वयन पक्ष बलियो र सशक्त भएमा प्रतिफल सोचे अनुसार हासिल हुन सक्छ । सबैभन्दा जटिल र चुनौतीपूर्ण अवस्था भनेकै योजना कार्यान्वयन हो । कार्यान्वयन सहज

र सशक्त भएमा मात्र अपेक्षित क्षेत्रहरूले प्रतिफल दिन सक्छन् । योजनामा समावेश गरिएका क्षेत्र तथा विषयवस्तुहरू तोकिएको समयमा सम्पन्न गर्न सकेमा थप योजना पुनः प्रारम्भ गर्ने बाटो खुल्छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त प्रबन्ध गर्नु पर्ने हुन्छ । सम्बन्धित संगठनहरू परिचालन, जनशक्तिको व्यवस्थापन, नीति नियम तथा जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व आदिको व्यवस्थापन गरेमा योजना सफल हुन सक्छ । योजना कार्यान्वयनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तह सबैको भूमिका रहन्छ । योजना स्थानीय तहमा कार्यान्वयन हुने भएकोले यसको महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहको नै हुन्छ । योजना कार्यान्वयन गर्दा दिगोपन, प्रभावकारिता र कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु पर्छ ।

६. २ वर्तमान अवस्था

वर्तमान व्यवस्था अनुसार शैक्षिक योजनाहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागू हुने भएकोले यसको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि तीनै तहमा व्यवस्थापन गरिएको छ । स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक योजनाहरूको कार्य स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । स्रोत केन्द्रहरू खारेज भइसकेपछि उक्त स्रोतकेन्द्रमा हुने कार्य स्थानीय शिक्षा शाखामार्फत हुने गरेका छन् । स्थानीय सरकार ऐन २०७४ अनुसार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त २३ वटा शैक्षिक क्षेत्रका काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका सबै योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरिएको छ । यसको पनि मूल रूपमा स्थानीय तहलाई नै हुन आउँछ । स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको माग र उनीहरूको संलग्नतामा योजनाहरू कार्यान्वयन हुन्छन् । मुख्यतया: विद्यालय व्यवस्थापन समितिले विद्यालयका योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दछ । योजना कार्यान्वयनमा विभिन्न खालका चुनौती तथा समस्याहरू कायमै रहेका छन् । कुशल व्यवस्थापनका लागि संगठन संरचना तथा जनशक्ति अभावले प्रभावकारी कार्यान्वयनमा बाधा उत्पन्न हुन्छ । हालको व्यवस्थापन पक्षमा देखिएका चुनौती तथा समस्याहरू निम्न अनुसार छन् :-

१. पुरानो प्रणालीबाट नयाँ प्रणालीमा प्रवेश गर्दा छुट्टै पद्धतिको विकास नहुनु ।
२. स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने क्षेत्रहरू स्पष्ट नहुनु ।
३. जनशक्तिको अभाव हुनु ।

६. ३ योजना कार्यान्वयन प्रबन्ध

शिक्षा क्षेत्रको योजनाको समग्र कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न लिखित प्रबन्ध गरिनेछ :-

स्थानीय तह

१. संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त सशर्त अनुदान र अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत राखी वार्षिक बजेट तय गरिनेछ ।
२. शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गरिने छ ।
३. योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक ऐन, नियम र नीति, कार्यविधि र निर्देशनको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. शिक्षण सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउन स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास गरिने छ ।

विद्यालय

१. विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने ।
२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट र आफ्नै आम्दानी समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।
३. योजना कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाइने ।

४. योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।
५. स्थानीय अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया तथा सहकार्य गर्ने ।
६. कार्यान्वयन गरिएका योजनाको सामाजिक परीक्षण गर्ने ।

६.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

६.४.१ परिचय

योजनाहरू विनियोजन र वितरणको अवस्था, लगानी प्रवाह, कार्यक्रम कार्यान्वयन के कसरी भएको छ ? भनी सुनिश्चित गर्नका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आवश्यक पर्छ । निर्धारित समयमा क्रियाकलापहरू कार्यतालिका अनुसार भए नभएको र भएको भए प्रतिफलतर्फ उन्मुख भए नभएको समेत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट पत्ता लगाउन सकिन्छ । कार्यान्वयनमा रहेका योजनाहरूका लक्ष्य र प्रगति वारेमा नियमित तथा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, एवम् जाँचबुझ गर्न जरूरी हुन्छ । योजना के कसरी अगाडि बढेको छ ? यसले उद्देश्य अनुसार कार्यान्वयन गर्न खोजेको छ या छैन ? नियम र प्रकृया अनुसार छ या छैन ? कुन कुन निकाय वा व्यक्तिले अनुगमन गर्ने ? के कस्ता समस्याहरू कार्यान्वयन अवधिमा आइपरे र यसको समाधान के कसरी गर्न सकिन्छ ? योजनाले दीर्घकालीन फाइदाहरू के कसरी दिन सक्छ ? इत्यादि विषय वस्तुको रेखदेखका लागि अनुगमन संयन्त्र हुन जरूरी हुन्छ ।

योजना कार्यान्वयनको समयमा समन्वय र सहजीकरणको आवश्यकता पर्दछ । योजना कार्यान्वयन गरिने सबै क्षेत्र सक्षम नहुन सक्छन् । योजनाहरू बहुक्षेत्रसँग सम्बन्धित भएमा समन्वयको खाँचो पर्नसक्छ । कतिपय नीतिगत अस्पष्टता भएमा सहजीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ । विभिन्न निकाय र व्यक्तिहरू बीचको समन्वय र सहकार्यले योजना कार्यान्वयनमा तीव्रता ल्याउन सकिन्छ । यसरी योजना कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ ।

६.४.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान व्यवस्था अनुसार शैक्षिक योजनाहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागु हुने भएकोले यसको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पनि तीनै तहमा व्यवस्थापन गरिएको छ । स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ । स्रोतकेन्द्रहरू खारेज भइसकेपछि उक्त स्रोतकेन्द्रमा हुने कार्य स्थानीय शिक्षा शाखामार्फत हुने गरेका छन् । स्थानीय सरकार ऐन २०७४ अनुसार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त २३ वटा शैक्षिक क्षेत्रका काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका सबै योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरिएको छ । यसको अनुगमन र मूल्याङ्कन पनि मूल रूपमा स्थानीय तहलाई नै हुन आउँछ ।

राइनास नगरपालिकामा भए गरेका शैक्षिक योजना तथा गतिविधिहरूको अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण नगरपालिका शिक्षा शाखा मार्फत हुने गरेको छ । नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिहरूबाट पनि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा महत्वपूर्ण भूमिका रहँदै आएको छ । माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी नगरपालिकाको रहेकोले सबै संयन्त्र नगरपालिकाले नै सञ्चालन गर्ने गर्दछ ।

योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा निम्न लिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ :-

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका मापनयोग्य सूचकको तथ गर्नु,

२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणमा सीप र दक्षता भएका जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,
३. अनुगमनलाई नियमित र एकरूपता बनाउनु,
४. अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु,

६.४.३ उद्देश्य

१. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नु,
२. योजना कार्यान्वयनमा उपयुक्त समन्वय र सहजीकरण विकास गर्नु,

६.४.५ रणनीतिहरू

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न समितिहरूको निर्माण गरिनेछ ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन छिटो, छरितो र व्यवस्थित बनाइनेछ ।
३. अनुगमनका लागि विभिन्न सूचकहरू बनाइनेछ ।
४. विद्यालय र नगरपालिका बीच हुने सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
५. नगरपालिकाले समन्वय र सहजीकरणको भूमिका खेल्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
६. जनप्रतिनिधिहरूलाई योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको कार्यमा संलग्न गराइनेछ ।
७. शिक्षण सिकाइको अनुगमन सुपरीवेक्षण, मूल्याङ्कन, सहजीकरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।
८. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमको नियमित, अध्यावधिक, मध्यावधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गरिनेछ ।
९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई लागू गरिनेछ ।
१०. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र विद्यालयको कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

६.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणका माध्यमले योजनाका चुनौतीहरू समाधान भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू

१. अनुगमन र मूल्याङ्कनमा संस्थागत विकास हुने ।
२. अनुगमन, मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणका माध्यमले नतिजामा सुधार हुने ।
३. विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धि सुधार हुने ।
४. समन्वय र सहजीकरणले कार्य क्षमतामा कुशलता ल्याउने ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

१. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
२. शिक्षा ऐन २०२८ (परिमार्जन सहित)
३. शिक्षा नियमावली २०५९ (परिमार्जन सहित)
४. समावेशी आयोग नीति २०७४
५. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६
६. समावेशी शिक्षा नीति २०७३
७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६
८. राइनास नगरपालिका शैक्षिक तथ्याङ्क २०८२
९. राष्ट्रिय समावेशी आयोग ऐन २०७४
१०. वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७
११. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम २०७६
१२. शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको प्रतिवेदन २०७५
१३. प्राविधिक शिक्षा कार्यविधि
१४. अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन २०७५:
१५. नेपालको संविधान २०७२
१६. सोह्रौ योजना